

ΤΡΟΠΟΙ ΠΕΙΘΟΥΣ

Α. Επίκληση στη λογική

1. Επιχειρήματα και τεκμήρια

Όταν η πειθώ έχει ως στόχο την απόδειξη μιας θέσης/άποψης, ο πομπός καταφεύγει στην επίκληση της λογικής και χρησιμοποιεί ως μέσα επιχειρήματα και τεκμήρια.

Επιχειρήματα, με την ευρύτερη έννοια, είναι λογικές προτάσεις που συνήθως διευθετούνται σε κλιμακωτή σειρά για την απόδειξη μιας θέσης. Σύμφωνα με τον αυστηρότερο ορισμό της λογικής, επιχειρήματα είναι μια σειρά προτάσεων/κρίσεων με την εξής χαρακτηριστική δομή: μία ή περισσότερες προτάσεις (προκείμενες) χρησιμεύουν ως βάση για την αποδοχή μιας άλλης πρότασης (συμπέρασμα) η οποία ακολουθεί λογικά τις προκείμενες. Η διαδικασία ή η μέθοδος με την οποία ο νους καταστρώνει ένα επιχειρήματα λέγεται συλλογισμός. Δείτε το παρακάτω παράδειγμα:

- **Προκείμενες:**

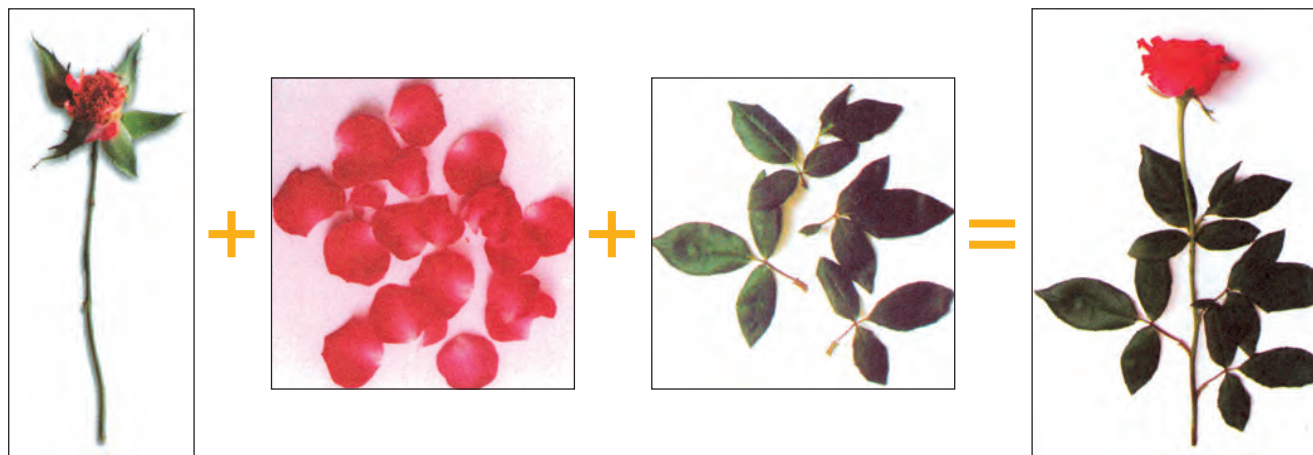
Τα φάρμακα που έχουν επικίνδυνες παρενέργειες πρέπει να αποσύρονται από την κυκλοφορία.

Το φάρμακο X αποδείχτηκε ότι έχει επικίνδυνες παρενέργειες.

- **Συμπέρασμα:**

Άρα: Το φάρμακο X πρέπει να αποσυρθεί από την κυκλοφορία.

Τεκμήρια είναι συγκεκριμένα στοιχεία που αναφέρονται σε μια ορισμένη εμπειρία (παραδείγματα, αλήθειες, γεγονότα, αυθεντίες, στατιστικά στοιχεία κτλ.) και χρησιμοποιούνται από τον πομπό, για να υποστηρίξει τη θέση του.

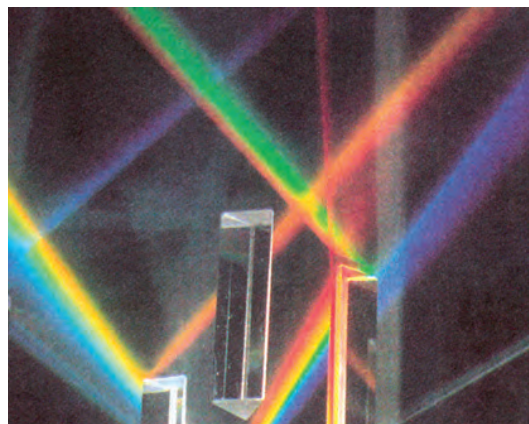
2. Είδη συλλογισμών

Η διαδικασία με την οποία ο νους καταstrώνει ένα επιχείρημα λέγεται **συλλογισμός**. Οι συλλογισμοί διακρίνονται σε **παραγωγικούς, επαγωγικούς, αναλογικούς**.

- Προκείμενες: Τα φυτά είναι οργανισμοί.
Η μηλιά είναι φυτό.
- Συμπέρασμα: Άρα: Η μηλιά είναι οργανισμός.

Στον **παραγωγικό** συλλογισμό ξεκινούμε από κάτι γενικό και αφηρημένο (μια αρχή, έναν ορισμό, έναν κανόνα κτλ.), που θεωρείται ότι έχει **αποδεδειγμένη ισχύ** ή ότι αποτελεί **εύλογη υπόθεση**, και καταλήγουμε σε κάτι ειδικό, στον καθορισμό ή τη διευκρίνιση μιας συγκεκριμένης πρότασης.

Η μηλιά, η αχλαδιά ... είναι οργανισμοί.
Η μηλιά, η αχλαδιά ... είναι φυτά.
Άρα: Τα φυτά είναι οργανισμοί.

Στον **επαγωγικό** συλλογισμό ακολουθούμε πορεία αντίστροφη προς τον παραγωγικό: ξεκινούμε από το ειδικό και το συγκεκριμένο και καταλήγουμε στο γενικό και το αφηρημένο· **από τις επιμέρους περιπτώσεις στον κανόνα**, στο νόμο που τις διέπει. Στον επαγωγικό συλλογισμό οδηγούμαστε στο συμπέρασμα συνήθως **πιθανολογικά**, με την πεποίθηση ή την προσδοκία ότι αυτό που ισχύει για κάποιο μέρος / τμήμα που μελετήσαμε, θα ισχύει και για τα υπόλοιπα τμήματα του συνόλου.

Κάποια καλή μαθήτριά βραβεύτηκε.
Η Ελπίδα είναι καλή μαθήτριά.
Άρα: Η Ελπίδα είναι πιθανόν να βραβευτεί.

Στον **αναλογικό** συλλογισμό από τα επιμέρους συμπεραίνουμε πάλι για τα επιμέρους. Ο αναλογικός συλλογισμός στην περίπτωση αυτή είναι συχνά **πολύ ασθενής ως προς το βαθμό πιθανότητας**· για το λόγο αυτό στην αναλογία πρέπει να καταλήγουμε με προσοχή σε ένα συμπέρασμα.

Η ΠΕΙΘΩ

Η παραπάνω διαίρεση των συλλογισμών γίνεται με βάση την πορεία που ακολουθεί ο νους, για να φθάσει στο συμπέρασμα. Αν η διαίρεση γίνει με βάση το είδος των προτάσεων που αποτελούν τις προκείμενες, διακρίνουμε τους συλλογισμούς σε:

- **κατηγορικούς**, όταν οι προκείμενες είναι κατηγορικές προτάσεις:
(κατηγορικοί συλλογισμοί είναι όλα τα προηγούμενα παραδείγματα)
- **υποθετικούς**, όταν η μία προκείμενη ή και οι δύο είναι υποθετικές προτάσεις:
π.χ.: Αν ο άνεμος έχει δύναμη πάνω από 9 μποφόρ, το ταξίδι είναι επικίνδυνο.
Ο άνεμος έχει δύναμη πάνω από 9 μποφόρ.
Άρα: Το ταξίδι είναι επικίνδυνο.
- **διαζευκτικούς**, όταν μία έστω προκείμενη είναι διαζευκτική πρόταση:
π.χ.: Τα θέματα του διαγωνισμού ανήκουν ή στα διδαγμένα ή στα αδιάδικτα κεφάλαια του μαθήματος.
Εξακριβώθηκε ότι ανήκουν στα διδαγμένα.
Άρα: Δεν ανήκουν στα αδιάδικτα κεφάλαια του μαθήματος.

Οι συλλογισμοί της λογικής και τα συλλογιστικά επιχειρήματα των κειμένων παρουσιάζουν ομοιότητες μεταξύ τους, αλλά δεν πρέπει να συγχέονται. Οι συλλογισμοί της λογικής έχουν μορφή καθαρά τυπική, στεγνή και σύντομη, περιέχουν μόνο προτάσεις - κρίσεις. Τα επιχειρήματα σε ένα κείμενο έχουν ανάπτυξη, σύνταξη και διατύπωση πολυποίκιλη. Αρκετές φορές, μάλιστα, είναι δύσκολο να εντοπιστούν με ακρίβεια οι προκείμενες που οδηγούν στο συμπέρασμα με τη μορφή του τυπικού συλλογισμού. Εκείνο που πρέπει να εντοπίζεται είναι η **συλλογιστική πορεία του συγγραφέα, για να ελέγχεται και η αποδεικτική αξία των επιχειρημάτων του.**

Να συγκρίνετε τον ακόλουθο συλλογισμό με το κείμενο που περιέχει τα αντίστοιχα συλλογιστικά επιχειρήματα.

Συλλογισμός της λογικής:

Μερικές εφευρέσεις μεταβάλλουν τις τύχες της ανθρωπότητας.
Καθετί που μεταβάλλει τις τύχες της ανθρωπότητας είναι γεγονός κοσμοϊστορικό.
Άρα: Μερικές εφευρέσεις είναι γεγονότα κοσμοϊστορικά.

Κείμενο

*Είναι γεγονός ότι οι σπουδαίες εφευρέσεις έχουν μεταβάλει τις τύχες της ανθρωπότητας. Όλοι έχουμε υπόψη μας κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα: άλλος τη φωτιά, άλλος τον τροχό, τρίτος τον ατμό, τέταρτος την πυρίτιδα, άλλος τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και άλλοι άλλα. Πίσω από τις εφευρέσεις κρύβεται μια μοίρα, μια τύχη που υπαγορεύει νέους τρόπους ζωής, ακόμη και νέους τρόπους καταστροφής της ζωής. Πόσο μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο η πυρηνική ιατρική, αλλά και πώς μπορεί να τον εξοντώσει η πυρηνική βόμβα! **Πραγματικά οι εφευρέσεις αυτές είναι κοσμοϊστορικής σημασίας, όπως βέβαια καθετί άλλο (ένας κατακλυσμός, η μόλυνση του περιβάλλοντος, μια επιδημική νόσος, μια διδασκαλία όπως του Χριστού) που μπορεί να μεταβάλει τις ανθρώπινες τύχες. Δίκαια λοιπόν υποστηρίζεται ότι όσες εφευρέσεις κατόρθωσαν κάτι τέτοιο είναι γεγονότα κοσμοϊστορικής σημασίας. Επομένως είναι γεγονότα άξια μελέτης από όλους εκείνους οι οποίοι θέλουν να ξέρουν την ιστορία τους και τη μοίρα τους.***

Από το βιβλίο «Εκθεση Ιδεών - Λόγος Δημιουργικός», ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993.

Με τι είδους συλλογιστική πορεία (παραγωγική, επαγωγική) οργανώνονται τα παρακάτω επιχειρήματα;

1. Η απλούστερη διατύπωση του τελεολογικού επιχειρήματος για την ύπαρξη Θεού θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη: “Υπάρχει οργάνωση στον κόσμο. Η οργάνωση προϋποθέτει κάποιον οργανωτή. Άρα πρέπει να υπάρχει κάποιος οργανωτής του κόσμου”.
2. Ο Πάννης είναι αναξιόπιστο πρόσωπο. Κλέβει στη «Μονόπολη».
3. Ο σκύλος του σπιτιού επιτίθεται πάντα στους ξένους. Όμως, εκείνο το βράδυ δεν ακούστηκε ούτε ένα γαύγισμα. Άρα, ο διαρρήκτης πρέπει να είναι γνωστός της οικογένειας.
4. Οι εργαζόμενοι σε εργοστάσιο παρασκευής λιπασμάτων, στο τμήμα παραγωγής, στο οποίο εκλύεται διοξείδιο του θείου και οξείδιο του αζώτου, παραπονούνται ότι δακρύζουν τα μάτια τους και καίει ο λαιμός τους, όταν βρίσκονται στο χώρο της δουλειάς τους.
Τα συμπτώματα αυτά δεν παρουσιάζουν την ίδια ένταση το χρονικό διάστημα που βρίσκονται οι εργαζόμενοι στο σπίτι τους, και εξαφανίζονται εντελώς, αν μετατεθούν σε κάποιο άλλο τμήμα εργασίας, στο ίδιο εργοστάσιο. Γι’ αυτόν το λόγο, το διοξείδιο του θείου και το οξείδιο του αζώτου θεωρούνται η πιθανή αιτία για την πρόκληση των παραπάνω συμπτωμάτων στους εργαζόμενους.

3. Εγκυρότητα, αλήθεια, ορθότητα ενός επιχειρήματος

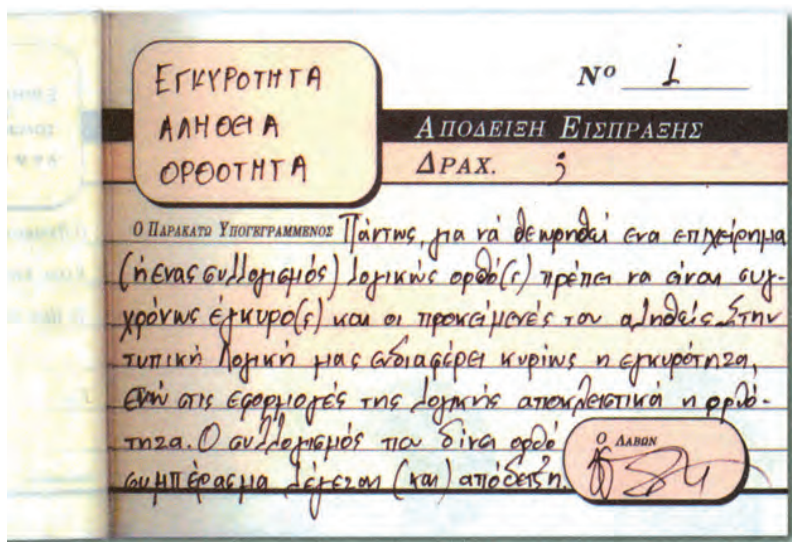

Ένα επιχείρημα θεωρείται έγκυρο, όταν οι προκειμένες οδηγούν με λογική αναγκαιότητα σε ένα βέβαιο συμπέρασμα. Η **εγκυρότητα δηλαδή του επιχειρήματος εξαρτάται από τη λογική μορφή του** και συγκεκριμένα αφορά τη σχέση σύμφωνα με καθορισμένους κανόνες, μεταξύ των προκειμένων και του συμπεράσματος.

Αντίθετα, **η αλήθεια του επιχειρήματος εξαρτάται από το περιεχόμενό του**, και συγκεκριμένα αφορά τη (νοηματική) σχέση προκειμένων και συμπεράσματος με την πραγματικότητα. Αν οι προκειμένες και το συμπέρασμα ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, τότε τις θεωρούμε αληθείς κρίσεις/προτάσεις. Επομένως εγκυρότητα και αλήθεια σε ένα επιχείρημα είναι δύο έννοιες διαφορετικές, που δεν πρέπει να συγχέονται.

Πάντως, για να θεωρηθεί ένα επιχείρημα (ή ένας συλλογισμός) λογικώς ορθός(ς) πρέπει να είναι συγχρόνως έγκυρο(ς) και οι προκειμένες του αληθείς. Στην τυπική λογική μας ενδιαφέρει κυρίως η εγκυρό-

τητα, ενώ στις εφαρμογές της λογικής αποκλειστικά η ορθότητα. **Ο συλλογισμός που δίνει ορθό συμπέρασμα λέγεται (και) απόδειξη.**

Αξιολογήστε τα παρακάτω συλλογιστικά σχήματα ως προς την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητά τους.

1. Όλα τα ζωντανά πλάσματα είναι θνητά.
Ο ελέφαντας είναι ζωντανό πλάσμα.
Άρα: Ο ελέφαντας είναι θνητός.
2. Όσοι λαοί κατοικούν σε φτωχά εδάφη είναι καταδικασμένοι σε μόνιμη πενία.
Ο ελληνικός λαός κατοικεί ανέκαθεν σε φτωχά εδάφη.
Άρα: Ο ελληνικός λαός είναι καταδικασμένος σε πενία.
3. Ο κατηγορούμενος για κλοπή είναι άξιος σεβασμού και όχι καταδίκης, διότι είναι καλός οικογενειάρχης και υπηρέτησε την πατρίδα του ως στρατιώτης.
4. Η θάλασσα σταματάει τη δίψα, γιατί είναι νερό.

4. Αξιολόγηση του επιχειρήματος

Για να αξιολογήσουμε την **αποδεικτική ισχύ** των επιχειρημάτων μας ή για να ανασκευάσουμε τα επιχειρήματα κάποιου άλλου, ελέγχουμε:

- α) αν οι προκείμενες είναι αληθείς, δηλαδή αν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα,
- β) αν το συμπέρασμα απορρέει με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες, οπότε το επιχείρημα θεωρείται έγκυρο.

Ιδιαίτερη σημασία για την αξιολόγηση ενός επιχειρήματος έχει να διακρίνουμε αν οι κρίσεις που αποτελούν τις προκείμενες είναι **γενικά αποδεκτές αλήθειες** (π.χ. η γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο) ή **προσωπικές γνώμες** (π.χ. ο συναγωνισμός στα αθλήματα ενθαρρύνει τη βία). Σε ένα επιχείρημα είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία και τα δύο, αλλά πρέπει να κάνουμε σωστή διάκριση μεταξύ τους, γιατί ένα επιχείρημα που βασίζεται μόνο σε γνώμες δεν έχει απόλυτη ισχύ.

Να εντοπίσετε ποιοι από τους παρακάτω υποθετικούς και διαζευκτικούς συλλογισμούς είναι έγκυροι και λογικά ορθοί. Θυμηθείτε ότι, για να είναι έγκυρος ο συλλογισμός, πρέπει οι προκείμενές του να μας οδηγούν με λογική αναγκαιότητα σε ένα βέβαιο συμπέρασμα.

1. Μόνον αν ο ποινικός νόμος αναφέρει ρητά το αδίκημα Ψ, το δικαστήριο τιμωρεί. Ο ποινικός νόμος δεν αναφέρει ρητά το αδίκημα Ψ. Άρα το αδίκημα Ψ δεν τιμωρείται από το δικαστήριο.
2. Θυμάσαι πέρσι που σου έλεγα ότι θα λυθεί το συγκοινωνιακό πρόβλημα της πόλης, αν εκλεγεί δήμαρχος ο Χ; Βλέπεις τώρα; Ο Χ δεν εκλέχτηκε και βέβαια το πρόβλημα παραμένει άλυτο.
3. Νομίζω ότι οι νέοι σπουδάζουν ιατρική είτε γιατί θέλουν να κερδίσουν πολλά χρήματα είτε γιατί ενδιαφέρονται για τον άνθρωπο. Γνωρίζω ότι ο Α, που είναι φοιτητής της ιατρικής, θέλει να γίνει πλούσιος. Άρα συμπεραίνω πως δεν ενδιαφέρεται για τους ανθρώπους.
4. Το έγκλημα που δικάζεται διαπράχθηκε ή με δόλο ή από αμέλεια. Τα τεκμήρια δείχνουν ότι ο δόλος αποκλείεται. Άρα το έγκλημα που δικάζεται διαπράχθηκε από αμέλεια.

Να αξιολογήσετε τα παρακάτω επιχειρήματα που αναπτύσσονται με την επαγωγική μέθοδο. Να λάβετε υπόψη σας για την αξιολόγηση και τα βοηθητικά στοιχεία που ακολουθούν.

Βοηθητικά στοιχεία για την αξιολόγηση

- Γενικά για την αξιολόγηση των επαγωγικών συλλογισμών να έχετε υπόψη ότι μόνο η τέλεια επαγωγή οδηγεί σε βέβαιο συμπέρασμα, ενώ η ατελής καταλήγει με ένα λογικό άλμα στο συμπέρασμα, το οποίο γι' αυτόν το λόγο έχει πιθανολογικό χαρακτήρα. Ελέγξτε, λοιπόν, αν η αρχή αυτή εφαρμόζεται στα παρακάτω επιχειρήματα.
- Ειδικά για την αξιολόγηση του καθενός από τα τρία είδη (γενίκευση, αίτιο-αποτέλεσμα, αναλογία) του επαγωγικού συλλογισμού να έχετε υπόψη σας τα εξής:
  - α) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με **γενίκευση**, προσέξτε αν η γενίκευση στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία και επομένως είναι επιτρεπτή ή αν αντίθετα πρόκειται για μια επισφαλή και βεβιασμένη γενίκευση.
  - β) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με **αίτιο-αποτέλεσμα**, αναρωτηθείτε:
    - Είναι η αιτιώδης σχέση λογική ή απλώς χρονολογική;
    - Μήπως γίνεται υπεραπλούστευση της σχέσης μεταξύ αιτίου-αποτελέσματος, δηλαδή μήπως για μερικότερη αιτία προβάλλεται ως η μοναδική;
    - Είναι η αιτία αναγκαία* ή/και επαρκής*, για να προκληθεί το αποτέλεσμα;
  - γ) Εφόσον πρόκειται για συλλογισμό με **αναλογία**, αναρωτηθείτε:
    - Είναι κυριολεκτική ή μεταφορική η αναλογία που χρησιμοποιείται;
    - Αν είναι μεταφορική, έχει την αποδεικτική αξία ενός λογικού επιχειρήματος;
    - Αν είναι κυριολεκτική, είναι οι ομοιότητες που επισημαίνονται ανάμεσα στα συγκρινόμενα αντικείμενα επαρκείς σε αριθμό και σχετικές με το θέμα / συμπέρασμα; Μήπως η αναλογία εξωθείται πέρα από το επιτρεπόμενο όριο;

1. Με βάση την εμπειρία μου, έχω σχηματίσει τη γνώμη ότι οι γυναίκες πολιτικοί υποστηρίζουν τα γυναικεία δικαιώματα. Πιστεύω λοιπόν ότι η υποψήφια που επέλεξα να ψηφίσω στις επόμενες εκλογές είναι πιθανόν να ακολουθήσει την ίδια πολιτική.

* Η σχέση αιτίου-αποτελέσματος μπορεί να παρουσιαστεί στο συλλογισμό μας με μία από τις παρακάτω τρεις μορφές:

- Η αιτία είναι συγχρόνως αναγκαία (το αποτέλεσμα δεν προκύπτει χωρίς αυτήν) και επαρκής για το αποτέλεσμα (αρκεί μόνο αυτή για να προκληθεί το αποτέλεσμα), π.χ. απαιτείται θερμοκρασία 100° C και κανονικές συνθήκες ατμοσφαιρικής πίεσης για το βρασμό του νερού.
- Η αιτία είναι αναγκαία αλλά δεν είναι επαρκής, π.χ. Το κρύο είναι αναγκαία προϋπόθεση για να χιονίσει, αλλά δεν αποτελεί επαρκή αιτία.
- Η αιτία είναι επαρκής αλλά όχι αναγκαία, π.χ.: Το κάπνισμα είναι επαρκής αιτία για τον καρκίνο των πνευμόνων σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά όχι αναγκαία.

2. Το σώμα α θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Το σώμα β θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Το σώμα γ θερμαινόμενο διαστέλλεται.
Τα σώματα α, β, γ ... είναι μέταλλα.
Άρα όλα τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται.
3. Οι Γάλλοι είναι αγενείς. Στο περσινό μου ταξίδι στο Παρίσι, ένας τε-
λωνειακός υπάλληλος μου φέρθηκε αγενέστατα.
4. Σήμερα η μέρα μου δεν πήγε καθόλου καλά· αλλά ήταν επόμενο, αφού
το πρωί πέρασε από μπροστά μου μια μαύρη γάτα.
5. Πιστεύω ότι θα πάρω το μεγαλύτερο βαθμό στην τάξη στο μάθημα
της Ιστορίας, γιατί μελέτησα περισσότερο από όλους.
6. Για τη μικρασιατική καταστροφή “φταίνει οι αντίπαλοι του Βενιζέλου, που συνέ-
χισαν τον πόλεμο, ενώ προεκλογικά υπόσχονταν ειρήνη, που έφεραν το βασιλιά
κι έδωσαν το πρόσχημα στους συμμάχους να μας εγκαταλείψουν, που προέλασαν
απερίσκεπτα (ή κάτω από δόλιες συμμαχικές υποδείξεις) στο εσωτερικό της Μι-
κρασίας, ενώ οι Άγγλοι προστατεύονταν στο Τσανάκαλε (αρχαία Τρωάδα) από
τους Έλληνες και οι Γάλλοι και οι Ιταλοί αποχώρησαν εύσχημα και γι’ αυτούς
αζήμια από τη Μικρασία, ενισχύοντας παράλληλα και τον Κεμάλ. Επιπλέον οι
διάδοχοι του Βενιζέλου δεν εκμεταλλεύτηκαν καμιά διπλωματική ευκαιρία για
μια έντιμη απαγκίστρωση. Ούτε καν φρόντισαν για ένα σχέδιο σύμπτωσης, όταν
έβλεπαν τα νέφη της καταστροφής πολύ κοντά”.
(Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές, Γ’ Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β. σ. 400, έκδ. 1990)
7. Το νερό βράζει· σίγουρα λοιπόν η θερμοκρασία του ανέβηκε στους 100°C.
8. Το ποδόσφαιρο είναι σαν τη ζωή. Διδάσκει στα παιδιά τη συνεργασία, την υπευ-
θυνότητα και την επίμονη προσπάθεια μέχρι την τελική νίκη.
Αυτά τα μαθήματα μάς δίνει και η ζωή. Γι’ αυτό προτείνω να δι-
δάσκεται το ποδόσφαιρο υποχρεωτικά στο σχολείο.
9. Από την αγόρευση ενός μέλους του Αμερικανικού Κογκρέσου:
“Αν είχαμε διδαχτεί ένα μάθημα απ’ το Βιετνάμ, δε θα έπρεπε
να εμπλακούμε στρατιωτικά στην Κεντρική Αμερική ούτε στη
Μέση Ανατολή. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, η παρουσία μας
εκεί είναι ανεπιθύμητη και ο λαός μας αντιδρά στη στρατιω-
τική επέμβαση/ανάμιξη της χώρας μας. Επιπλέον, επειδή ερχό-
μαστε σε σύγκρουση με τα συμφέροντα μιας άλλης Μεγάλης
Δύναμης, διακινδυνεύουμε την κήρυξη του τρίτου παγκόσμι-
ου πολέμου. Τέλος, ενώ η νίκη φαίνεται αδύνατη κάτω από τις
κρατούσες συνθήκες, η εθνική ταπείνωση είναι αναπόφευκτη,
ακριβώς όπως στο Βιετνάμ”.
10. Η λογοκλοπή είναι σαν τη φοροδιαφυγή. Πολλοί άνθρωποι
τη συνηθίζουν, δε βλάπτει κανέναν και κάνει τη ζωή λίγο πιο
άνετη για το δράστη.
Συνεπώς και τα δύο είδη κλοπής δικαιολογούνται.

5. Σημασία και αξιολόγηση των τεκμηρίων

Η ευκολία με την οποία μπορούν να μας παραπλανήσουν τα συλλογιστικά σχήματα μάς υποχρεώνει να απαιτούμε από το συνομιλητή ή το συγγραφέα να τεκμηριώνει τις απόψεις του βασιζόμενος σε επεξεργασμένα στοιχεία (επιστημονικά, στατιστικά κτλ.). Τα ανεξέλεγκτα και ανεπεξέργαστα στοιχεία είναι το ίδιο παραπλανητικά με τους παραλογισμούς και τα σοφίσματα, επειδή εμφανίζονται ως τεκμήρια και συνεπώς μπορεί να θεωρηθούν αξιόπιστα. Επομένως ο τεκμηριωμένος λόγος πρέπει να στηρίζεται σε ορθά (ισχυρά) επιχειρήματα και σε εξακριβωμένα και επεξεργασμένα στοιχεία. Κάθε άλλη τεκμηρίωση αποτελεί προσπάθεια εξαπάτησης.

“Σε 200 σελίδες του βιβλίου ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ της Α' Λυκείου και σε 260 της Β' Λυκείου, έκδ. 1999, δεν περιλαμβάνεται ούτε ένα κείμενο γραμμένο από γυναίκα, ενώ αντιπροσωπεύονται 60 (εξήντα) άντρες. Αυτό και μόνο δείχνει πόσο μεροληπτικοί, αν μη τι άλλο, ήταν οι ανθολόγοι των δύο αυτών βιβλίων”.

Να ελέγξετε την αξιοπιστία των τεκμηρίων στα οποία βασίζεται η παραπάνω άποψη, έχοντας υπόψη σας ότι τα βιβλία περιλαμβάνουν συγγραφείς από τις τρεις πρώτες περιόδους της ελληνικής λογοτεχνίας (δηλαδή περίπου από το 10ο αι. ως το 1922).

Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι τεκμηριωμένες και ποιες ατεκμηρίωτες; (Θεωρήστε ότι τα στοιχεία είναι έγκυρα.)

1. Ο νόμος που κατατέθηκε στη Βουλή είναι αντιεργατικός, γιατί αυξάνει τις ώρες εργασίας από 40 σε 45 εβδομαδιαίως και καταργεί το δικαίωμα της απεργίας.
2. Ο νόμος που κατατέθηκε στη Βουλή είναι φιλεργατικός, όπως αναμενόταν από μια κυβέρνηση που υποστηρίζει σταθερά τα συμφέροντα των εργαζομένων.
3. Το ότι τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση είναι ελλιπή, διάτρητα και αποσπασματικά δε χρειάζεται καμιά απόδειξη. Ας μην υποτιμούν οι κυβερνώντες τη νοημοσύνη του λαού. Δεν είναι τόσο ανόητος, όσο τον θεωρούν.
4. Από πειράματα που έγιναν αποδείχτηκε ότι πολλές βιταμίνες καταστρέφονται στις υψηλές θερμοκρασίες.

Παραλογικοί συλλογισμοί

Συχνά ορισμένα συλλογιστικά σχήματα, ενώ αντιβαίνουν στον ορθό λόγο και δεν έχουν αποδεικτική αξία, μπορούν εντούτοις να επηρεάσουν το δέκτη του μηνύματος και να τον παραπλανήσουν, επειδή εξωτερικά παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με τους έγκυρους συλλογισμούς. Τα συλλογιστικά αυτά σχήματα, που λέγονται και **παραλογισμοί**, μπορεί να οφείλονται είτε σε λογικά σφάλματα είτε σε πρόθεση εξαπάτησης, σε λογική δηλαδή παγίδα που στήνει ο πομπός στο δέκτη. Στην τελευταία περίπτωση ο παραλογισμός ονομάζεται **σόφισμα**.

Συζητήστε τους λόγους που οδηγούν, κατά τη γνώμη σας, κάποιον να χρησιμοποιήσει τέτοια μέσα στην προσπάθειά του να πείσει.

Στην παρακάτω σκηνή από το έργο του Ιονέσκο “Ρινόκερος” εκτυλίσσονται δύο διάλογοι συγχρόνως στο καφενείο μιας γαλλικής πόλης. Ο ένας διάλογος γίνεται ανάμεσα σε δύο φίλους (το Ζαν και τον Μπερανζέ) και αφορά τη φύση της ύπαρξης. Ο άλλος διάλογος, ανάμεσα σε ένα γέρο και έναν παράξενο άνθρωπο που αυτοαποκαλείται φιλόσοφος-ορθολογιστής, αφορά τη φύση της λογικής. Οι δύο διάλογοι, αν και είναι αυτόνομοι, ακούγονται μαζί και αποτελούν, ο καθένας για τον άλλον, ένα ειρωνικό σχόλιο. Στη σκηνή αυτή βρίσκει κανείς τη λογική στην πιο παράλογη μορφή της.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Ιδού λοιπόν εις υποδειγματικός συλλογισμός: Η γαλή έχει τέσσαρας πόδας. Ο Ισίδωρος και ο Φρικό έχουν ανά τέσσαρας πόδας έκαστος. Άρα ο Ισίδωρος και ο Φρικό είναι γαλαί!

ΓΕΡΟΣ: (στο Φιλόσοφο) Και ο σκύλος μου έχει τέσσαρας πόδας.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Τότε είναι γαλή.

ΜΠΕΡΑΝΖΕ (στο Ζαν): Εγώ έχω μόλις τη δύναμη να ζω. Ίσως να μη μου κάνει πια και πολύ κέφι η ζωή...

ΓΕΡΟΣ: (στον Ορθολογιστή, ύστερα από πολλή σκέψη): Ωστε, σύμφωνα με τη λογική, ο σκύλος μου πρέπει να είναι γαλή.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Λογικώς ναι. Ουχ ήττον όμως και το αντίθετο.

ΜΠΕΡΑΝΖΕ (στο Ζαν): Με βαραίνει η μοναξιά. Οι άνθρωποι το ίδιο...

ΖΑΝ: (στον Μπερανζέ): Φάσκεις και αντιφάσκεις. Δεν μπορεί να σε βαραίνει και η μοναξιά και οι άνθρωποι. Θα πρέπει να είναι ή το ένα ή το άλλο. Περιησεί για στοχαστής, κι όμως δεν έχεις ίχνος λογικής...

ΓΕΡΟΣ: (στον Ορθολογιστή): Πολύ ωραίο πράγμα η λογική.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: (στο Γέρο): Υπό τον όρον να μην κάμνει κανείς κατάχρησιν.

ΜΠΕΡΑΝΖΕ: (στο Ζαν): Η ζωή είναι κάτι το αφύσικο.

ΖΑΝ: Αντιθέτως. Τίποτα το πιο φυσικό. Και να η απόδειξη: Οι πάντες ζουν!

ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Περισσότεροι είναι οι πεθαμένοι απ' τους ζωντανούς. Κι όλο και πληθαίνουν, οι ζωντανοί μπροστά τους ... σπανίζουν.

ΖΑΝ: Πεθαμένοι δεν υπάρχουν. Ωραίο αυτό ε; Χα, χα, χα! (Χοντρό γέλιο). Κι αυτοί, λοιπόν, σε βαραίνουν; Πώς μπορεί να σε βαραίνει κάτι που δεν υπάρχει;

ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Κι εγώ ο ίδιος αναρωτιέμαι αν υπάρχω.

ΖΑΝ (στον Μπερανζέ): Δεν υπάρχουν αγαπητέ μου, και δεν υπάρχουν διότι δε σκέφτεσαι. Από τη στιγμή που θ' αρχίσεις να σκέφτεσαι θα υπάρχουν!

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ (στο Γέρο): Έτερος συλλογισμός! Όλοι αι γαλαί είναι θνηταί. Ο Σωκράτης είναι θνητός. Άρα ο Σωκράτης είναι γαλή.

ΓΕΡΟΣ: ....κι έχει τέσσαρας πόδας. Σωστά, έχω ένα γάτο, που τον λένε Σωκράτη.

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: Όπερ έδει δείξει!

ΖΑΝ (στον Μπερανζέ): Κατά βάθος σ' αρέσει ν' αστειεύεσαι. Λες πως η ζωή δε σ' ενδιαφέρει. Κι όμως υπάρχει κάποιο πρόσωπο που σ' ενδιαφέρει.

ΜΠΕΡΑΝΖΕ: Ποιο πρόσωπο;

ΖΑΝ: Η μικρούλα του γραφείου, που πέρασε από δω πριν από λίγο. Είσαι ερωτευμένος μαζί της.

ΓΕΡΟΣ (στον Ορθολογιστή): Ωστε ο Σωκράτης ήτο γαλή!

ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ-ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΤΗΣ: Αυτό αποδεικνύει η Λογική.

Το παραπάνω απόσπασμα από το “Ρινόκερο” του Ιονέσκο ανήκει στο “Θέατρο του παραλόγου” το οποίο προσπαθεί να παρουσιάσει το παράλογο της ανθρώπινης ζωής και τον εκφυλισμό των ανθρώπινων σχέσεων.

Με βάση το κείμενο του Ιονέσκο να εντοπίσετε τους πιο φανερούς παραλογικούς συλλογισμούς του φιλοσόφου-ορθολογιστή.

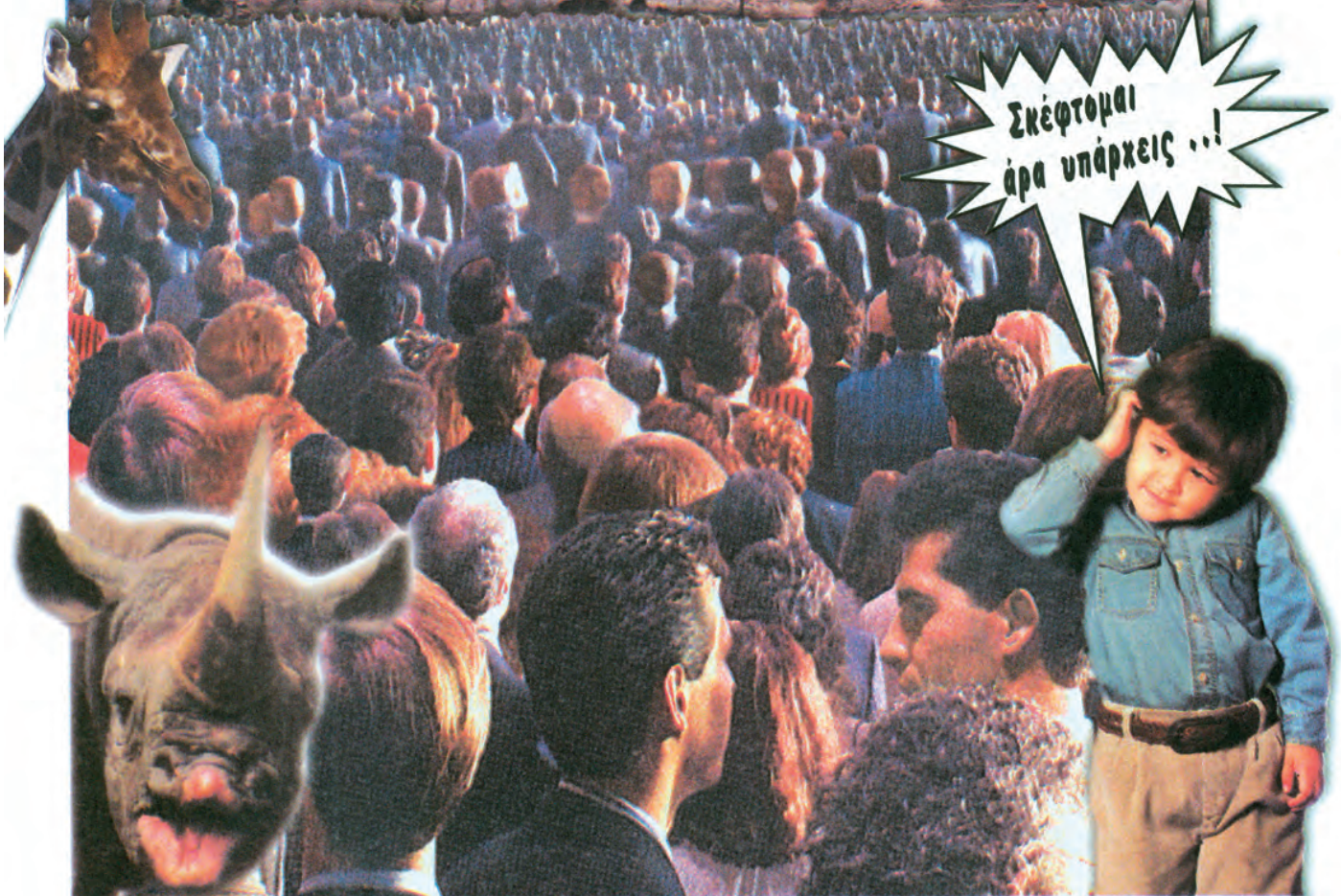

Συμπληρώστε τον παρακάτω συλλογισμό:

“Δεν υπάρχουν, αγαπητέ μου, και δεν υπάρχουν, διότι δε σκέφτεσαι. Από τη στιγμή που θ' αρχίσεις να σκέφτεσαι, θα υπάρχουν”.

Σχολιάστε το επιχείρημα του Ζαν: “Τίποτα δεν είναι πιο φυσικό (από τη ζωή). Και να η απόδειξη: οι πάντες ζουν”.

Διαβάστε τα κείμενα που ακολουθούν. Αξιολογήστε τα επιχειρήματά τους σύμφωνα με τα ήδη γνωστά σας κριτήρια και απαντήστε στις ερωτήσεις που περιλαμβάνει το καθένα χωριστά.

(Α)

Ανώτατη Παιδεία. Πώς φθάσαμε στο αδιέξοδο

Όλα τα προβλήματα της ανώτατης παιδείας μας –έλλειψη πόρων, στενότητα χώρων, φτωχές βιβλιοθήκες, κακή οργάνωση, υποτυπώδης έως ανύπαρκτη έρευνα, κ.ο.κ.– ανάγονται και συνοψίζονται σε δύο μεγάλα και σύνθετα προβλήματα, που είναι ο γιγαντισμός και η χαμηλή της ποιότητα. Τα δυο αυτά μείζονα προβλήματα, που εμφανίζονται εναλλάξ άλλοτε ως αποτέλεσμα και άλλοτε ως αίτιο (ή άλλο-θι) το ένα του άλλου, είναι πράγματι αλληλένδετα σε ένα γνήσιο φαύλο κύκλο, που δεν είναι εύκολο να δει κανείς με ποιον τρόπο θα μπορούσε να σπάσει, καθώς συνεχίζει όλο και πιο συσσωρευτικά και επικίνδυνα την ατέρμονα κίνησή του.

Σκοπός αυτού του δοκιμίου, που είναι διαιρεμένο σε τρία αλληλένδετα άρθρα, για να διευκολυνθεί η δημοσίευσή του στον “Οικονομικό Ταχυδρόμο” (1987), είναι όχι τόσο να υποδείξει λύσεις σε εθνική κλίμακα (δυστυχώς βρισκόμαστε πολύ μακριά από αυτές), αλλά να περιγράψει το πρόβλημα, να επιχειρήσει διάγνωση της αρρώστιας, της οποίας τα συμπτώματα είναι αισθητά σε όλους τους τομείς της πανεπιστημιακής ζωής - μολονότι σπανιότερα αναγνωρίζονται ως συμπτώματα μιας και της αυτής νόσου και συνηθέστερα θεωρούνται ιδιαίτερα προβλήματα, που επιδέχονται, υποτίθεται, ανεξάρτητες λύσεις. Κι όμως, αν ξαφνικά διπλασιάζονταν ή τριπλασιάζονταν τα κονδύλια για βιβλία, τα ελληνικά

πανεπιστήμια θα εξακολουθούσαν να μην έχουν βιβλιοθήκες· αν διπλασιαστούν οι θέσεις του διδακτικού προσωπικού (πράγμα που έγινε άλλωστε από το 1982 κι εδώ με την αναβάθμιση του Ειδικού Διδακτικού Προσωπικού), δεν πρόκειται να βελτιωθεί η πανεπιστημιακή διδασκαλία· αν πολλαπλασιαστούν οι δαπάνες για την έρευνα, πολύ λίγο θα ωφεληθεί από αυτό η ελληνική οικονομία... Αυτό που πρωτεύει και προέχει, λοιπόν, είναι η διάγνωση, η κατά το δυνατόν ακριβής διατύπωση του προβλήματος στο σύνολό του και η αναζήτηση των αιτιών του. Μόνον τότε και υπό την προϋπόθεση ότι θα υπήρχε στοιχειώδης συμφωνία της πολιτικής ηγεσίας της χώρας ως προς τους όρους του προβλήματος, θα μπορούσαν να αναζητηθούν λύσεις [...]

Ας αρχίσουμε με τον πίνακα 1, που δείχνει την ανάπτυξη του φοιτητικού πληθυσμού μεταξύ των ετών 1961 και 1981.

1960-61	28.302
1961-62	30.617
1962-63	35.432
1963-64	43.411
1964-65	53.305
1965-66	58.000
1966-67	64.591
1967-68	73.438
1968-69	74.896
1969-70	76.181
1970-71	76.198
1971-72	74.348
1972-73	80.314
1973-74	84.603
1974-75	97.759
1975-76	99.793
1976-77	98.604
1977-78	99.604
1978-79	100.325
1979-80	90.292
1980-81	92.306
1981-82	94.729

Σύμφωνα με τον πίνακα 1, που βασίζεται σε στοιχεία δημοσιευμένα στις Επετηρίδες της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά την πενταετία 1960-1965 έφτασε το 105%, ενώ κατά τη δεκαετία 1960-1970 έφτασε το 169%. Κατά την εικοσαετία 1961-1981 η αύξηση πέρασε το 209%. Μολονότι ο ρυθμός αύξησης κατά τη δεύτερη δεκαετία είναι μειωμένος, η πτώση που εμφανίζουν οι αριθμοί μετά το 1978 είναι φαινομενική, γιατί εντωμεταξύ αναπτύσσονται τα ΚΑΤΕΕ, τα οποία απορροφούν ένα ποσοστό εισακτέων, ενώ με κάποιες χαριστικές διατάξεις δόθηκαν μετά τη μεταπολίτευση πτυχία χωρίς την υποχρέωση πτυχιακών εξετάσεων σε πολλά μαθήματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Φοιτητές εγγεγραμμένοι στις ανώτατες σχολές και στις παιδαγωγικές ακαδημίες.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η τεράστια αύξηση του αριθμού των φοιτητών κατά τη δεκαετία του '60 είναι άσχετη με την αύξηση του πληθυσμού που, σύμφωνα με την απογραφή του 1971, μόλις έφτα-

σε το ποσοστό 4,53% μεταξύ του 1961 και του 1971 (έφτασε όμως το 11% κατά την επόμενη δεκαετία 1971-1981).

Ανάμεσα σε τόσα ρεκόρ γιατί όχι και μια τελευταία θέση: Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεθνούς Τράπεζας, γύρω στο 1980 οι δημόσιες δαπάνες για την παιδεία μας ήταν πολύ λιγότερο από “μαζικές” και μόλις έφταναν το 2,2% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Το ποσοστό αυτό ήταν όχι μόνο το χαμηλότερο στην Ευρώπη αλλά από τα χαμηλότερα στον κόσμο, χαρίζοντας στη χώρα μας την 121η θέση ανάμεσα σε 133 χώρες του πίνακα της Διεθνούς Τραπέζης, ίσα ίσα πιο πάνω από την Ουγκάντα, τη Νιγηρία, τις Φιλιππίνες, το Μπαγκλαντές, το Πακιστάν και μερικές ακόμα [...]

Τα πολύπλοκα προβλήματα έχουν πολύπλοκα αίτια και δεν είναι καθόλου εύκολο να τα ξεκαθαρίσει κανείς, ακόμη λιγότερο να τα εκτιμήσει αντικειμενικά και με ακρίβεια. Ωστόσο, θα προσπαθήσω παρακάτω να τα σκιαγραφήσω όσο μπορώ καλύτερα, προχωρώντας “κατά φύσιν”, όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, από τα ιστορικά και πιο γενικά στα κοινωνικοπολιτικά και πιο ειδικά αίτια.

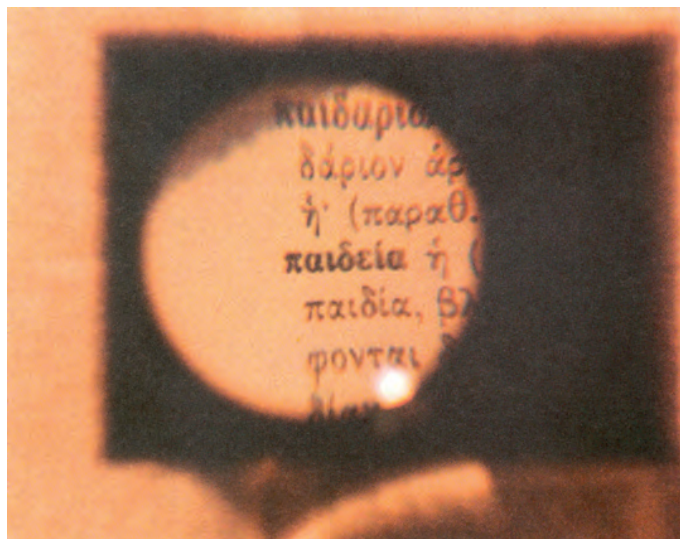
Η ιστορία και ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα ακολουθεί βήμα προς βήμα και αντικατοπτρίζει την ιστορία και εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως σήμερα.

Το κύριο χαρακτηριστικό της ιδεολογίας του ελληνικού κράτους σε όλον τον 19ο αιώνα ήταν η απόρριψη του πρόσφατου παρελθόντος της οθωμανικής κατοχής και η προσπάθεια για μεταμόρφωση της βαλκανικής και ανατολίτικης ελληνικής κοινωνίας σε δυτικοευρωπαϊκή. Η προσπάθεια αυτή είναι φανερή σε όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, π.χ. στη νομοθεσία, στα σχολικά προγράμματα, στους πολιτικούς προσανατολισμούς και τις διεθνείς σχέσεις, στη λογοτεχνία και στις καλές τέχνες.

Το ιδανικό του Νεοέλληνα έγινε η μεταμόρφωσή του από ανατολίτη σε Ευρωπαίο, ο μετασχηματισμός του από χωρικό σε αστό, η “μεταφύτευσή” του από το χωριό στην πόλη, η ανέλιξη και ένταξή του στην αρχικά ολιγάριθμη τάξη των μη χειρωνακτών αστών, που συνέπιπτε σε μεγάλο βαθμό με την άρχουσα τάξη του νεοσύστατου κράτους.

Η μέθοδος και ο τρόπος για την επίτευξη της ποθητής κοινωνικής μεταμόρφωσης ήταν η εκπαίδευση, η εγγραμματοσύνη, τα “γράμματα”. Το κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ακριβώς το στοιχείο, που διαφοροποιούσε την προσανατολισμένη προς τη Δύση κοινωνία του ελληνικού κράτους από τις παραδοσιακές κοινότητες των ελληνόφωνων περιοχών, που βρίσκονταν κάτω από την τουρκική κατοχή. Για όποιον τα αποκτούσε, τα “γράμματα” του εξασφάλιζαν την ένταξή του στην αστική τάξη, μια θέση στην κρατική διοίκηση, ένα επάγγελμα στην πρωτεύουσα του νομού ή την πρωτεύουσα του κράτους, πράγματα που τον διαφοροποιούσαν ριζικά από όποιους δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το μοναδικό της χώρας κατά το 19ο αιώνα (το Μετσόβιο Πολυτεχνείο είναι εξίσου παλιό ως ίδρυμα αλλά δεν ήταν ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα κατά την πρώτη φάση της λειτουργίας του) έπαιξε καίριο ρόλο σ’ αυτή τη διαφοροποίηση. Γιατί με το να χορηγεί τους τίτλους του δικηγόρου, του καθηγητή ή του γιατρού στους αποφοίτους του επισφράγιζε την κοινωνική τους επιτυχία. Σε τελευταία ανάλυση, το πανεπιστήμιο δεν απένειμε απλώς επαγγελματικά διπλώματα, αλλά τίτλους για μιαν επιτυχημένη κοινωνική σταδιοδρομία. Αυτό το τελευταίο υπήρξε ο κύριος ρόλος του, η

πραγματική του κοινωνική λειτουργία, και καθόρισε τελικά το ίδιο και την ποιότητα των σπουδών που παρέιχε. Κατά συνέπεια, δεν μπορούσε να παράγει επιστήμονες ερευνητές, ούτε καν ικανούς επαγγελματίες, αλλά μόνο, κατά κανόνα, κοινωνικά επιτυχημένους διπλωματούχους.

Αυτός ο πρώιμος ρόλος του πανεπιστημίου αποτελεί βαρύ κληρονομικό στίγμα στο χαρακτήρα της ελληνικής ανώτατης παιδείας, που όχι μόνο δεν έχει εξαλειφθεί ως σήμερα, αλλά προσέλαβε τερατώδεις διαστάσεις στα χρόνια που ακολούθησαν τον Εμφύλιο πόλεμο και ως την πτώση της πρόσφατης δικτατορίας [...]

Μάλλον αργά, βέβαια, και όχι γρήγορα, αλλά είναι αποδεδειγμένο ότι, ενώ οι πτυχιούχοι παρουσιάζουν μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας από τους απόφοιτους της μέσης και στοιχειώδους εκπαίδευσης ως την ηλικία των τριάντα ετών, μετά την ηλικία αυτή τα πράγματα αλλάζουν και οι πτυχιούχοι των ανωτάτων σχολών φαίνονται να τα καταφέρνουν πολύ καλύτερα από τους άλλους σε μίαν αγορά εργασίας που κυριαρχείται από το κράτος ως μεγαλοεργοδότη. Το μήνυμα, λοιπόν, που δέχεται η μέση αστική ή αγροτική οικογένεια είναι ότι οι πτυχιούχοι μπορεί να αργούν αλλά τελικά βρίσκουν μόνιμη δουλειά, επομένως αξίζει τον κόπο να επενδύσουν ένα σημαντικό μέρος του οικογενειακού εισοδήματος για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Γι' αυτό προθυμοποιούνται να χρηματοδοτήσουν την εκπαίδευση των παιδιών τους, όχι μόνο κατά την περίοδο της εντατικής τους προετοιμασίας για τις εισαγωγικές εξετάσεις, αλλά και κατά την περίοδο των σπουδών τους και για αρκετά χρόνια μετά την αποφοίτησή τους από το Πανεπιστήμιο.

Εκτός λοιπόν από το γεγονός ότι η διάκριση μεταξύ χειρωνακτικής και μη χειρωνακτικής εργασίας είναι γενικά, σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, το σαφέστερο τεκμήριο της κοινωνικής θέσης, οι ειδικοί ιστορικοί και κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που έχουν συντρέξει στην Ελλάδα, έχουν εντείνει και μεγεθύνει τη ζήτηση για ανώτατη εκπαίδευση αλλά και παραμορφώσει την ανάπτυξη της σε τέτοιο βαθμό, ώστε, μολονότι εξακολουθεί να λειτουργεί ως το ασφαλέστερο εφελκυστήριο κοινωνικής ανόδου, έχει πλήρως αχρηστευτεί ως προς την ικανότητά της να συμβάλλει στην πρόοδο της επιστήμης διεθνώς ή στην οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στη χώρα. Έτσι, κατά μια περιέργη αλλά όχι ανεξήγητη ειρωνεία, η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό πτυχιούχων και κατά τεκμήριο “παιδευμένων” πολιτών στην Ευρώπη βρίσκεται ανάμεσα στις πιο καθυστερημένες χώρες της ηπείρου μας όσον αφορά στην παραγωγή αγαθών και την ποιότητα των υπηρεσιών της.

Εντωμεταξύ, τα πανεπιστήμιά μας εξακολουθούν να χορηγούν τα διπλώματα με τις χιλιάδες κάθε χρόνο, τα οποία μπορεί να έχουν πολύ μικρή σχέση με το πραγματικό περιεχόμενο των σπουδών που υποτίθεται πως αντιπροσωπεύουν, έχουν όμως μεγάλη ονομαστική αξία ως επαγγελματικοί τίτλοι που απαιτούνται για τους τύπους απασχόλησης και τα επαγγέλματα που αντιστοιχούν σ' αυτά. Βραδέως αλλά ασφαλώς, οι περισσότεροι από τους πτυχιούχους θα καταφέρουν τελικά να εκπληρώσουν τη φιλοδοξία τους να απορροφηθούν από τις κρατικές υπηρεσίες και τα περιορισμένα, παραδοσιακά, ελευθέρια επαγγέλματα, που είναι οργανωμένα σ' ένα αντιπαραγωγικό μοντέλο κοινωνίας που συνδυάζει το μικροκαπιταλισμό με τον κρατισμό και εξαρτάται για την επιβίωσή του από συνεχή δάνεια, εισαγόμενη γνώση και τεχνολογία, εισαγόμενα αγαθά - υλικά όσο και πολιτιστικά.

Γ.Μ. Σηφάκης, “Ανώτατη Παιδεία. Πώς φθάσαμε στο αδιέξοδο”,
Οικονομικός Ταχυδρόμος, Νοέμβριος 1987

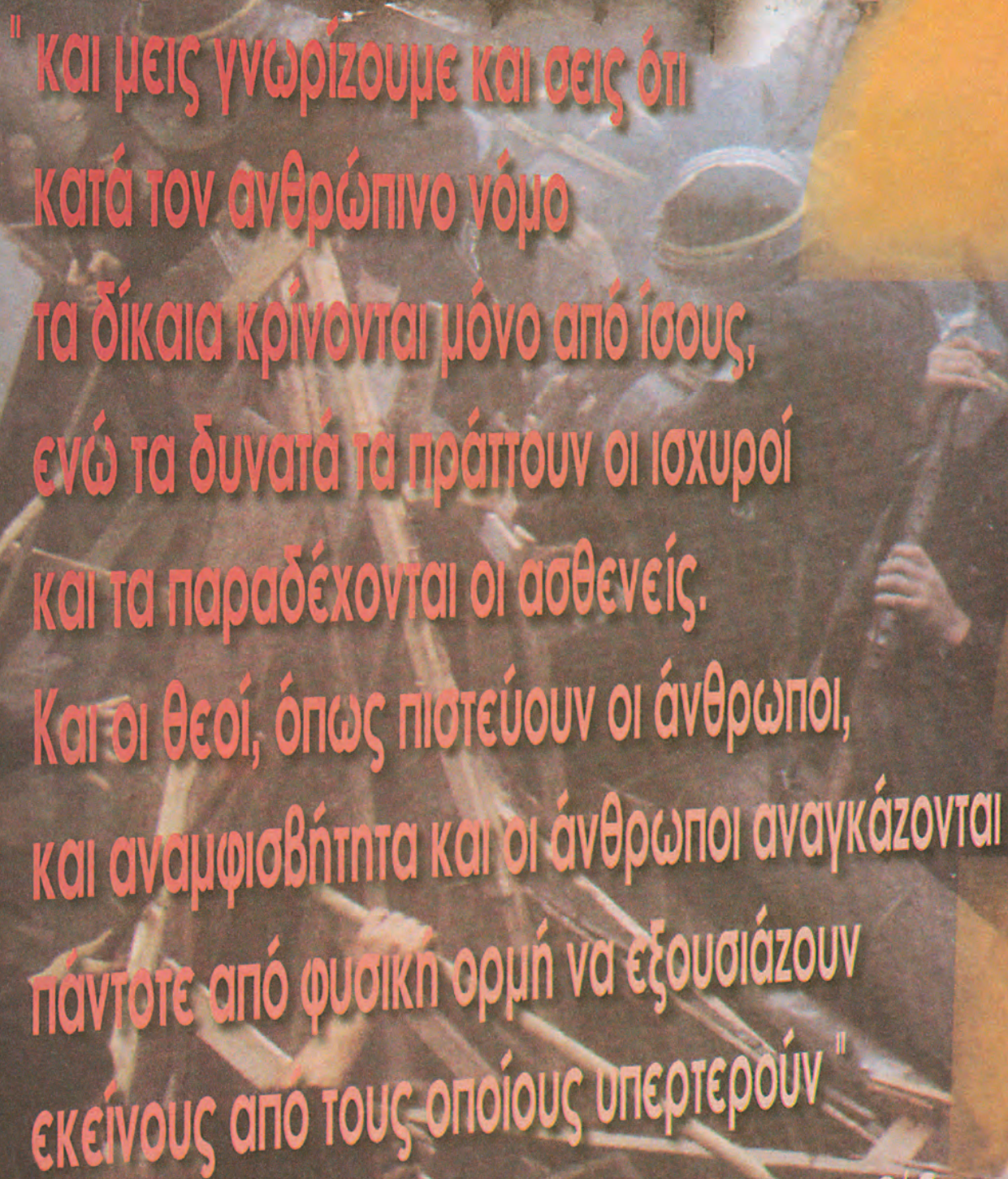
1. Κοιτάξτε πάλι το δεύτερο μέρος του άρθρου, όπου ο συγγραφέας αναφερόμενος στα αίτια του προβλήματος σημειώνει ότι “θα προσπαθήσει να τα σκιαγραφήσει”. Πώς εξηγείτε τη στάση αυτή του συγγραφέα; Γιατί δεν υποστηρίζει με απόλυτη βεβαιότητα τη γνώμη του, αφού στηρίζεται σε αναμφισβήτητα δεδομένα;
2. Πιστεύετε ότι τα αίτια που επισημαίνει ο συγγραφέας (ιστορικά - κοινωνικοπολιτικά) είναι επαρκή και αναγκαία για να προκύψουν τα αποτελέσματα (γίγαντισμός και χαμηλή ποιότητα της εκπαίδευσης);
3. Να εντοπίσετε: α) το πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα, β) τη θέση του, γ) τα επιχειρήματα και τα τεκμήριά του, δ) το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει στον επίλογο.
4. Διαβάστε πάλι το α' μέρος του άρθρου και προσέξτε τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει, ερμηνεύει και σχολιάζει τα τεκμήρια που χρησιμοποιεί, για να υποστηρίξει την άποψή του. Ποια είναι γενικά η γνώμη σας για την ευρύτατη χρήση των στατιστικών στοιχείων ως τεκμηρίων; Πιστεύετε ότι είναι αξιόπιστα κάθε φορά τα αποτελέσματά τους;
5. Το άρθρο του Γ. Μ. Σηφάκη γράφτηκε το 1987. Νομίζετε πως ισχύουν και σήμερα όσα υποστηρίζει ο συγγραφέας στο απόσπασμα “Βραδέως αλλά ασφαλώς... ελευθέρια επαγγέλματα”;
6. “Η διάκριση μεταξύ χειρωνακτικής και μη χειρωνακτικής εργασίας είναι, γενικά, σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, το σαφέστερο τεκμήριο της κοινωνικής θέσης”. Να αναπτύξετε την παραπάνω φράση σε μια παράγραφο περίπου 100 λέξεων.
7. Η Διεύθυνση Εργασίας του νομού σας οργανώνει ημερίδα με θέμα “Νέοι, κατάρτιση και επάγγελμα”, με συμμετοχή αρμοδίων φορέων, επιστημόνων, επαγγελματιών, γονέων και μαθητών. Στην ημερίδα αυτή συμμετέχεις ως εκπρόσωπος των μαθητών της Γ' Λυκείου. Στη γραπτή εισήγησή σου (περίπου 300-350 λέξεις) μπορείς:
  - α) να αναπτύξεις την άποψή σου για το ρόλο της Ανώτατης Εκπαίδευσης στη χώρα μας (Στην αρχή της εισήγησής σου μπορείς να αναφερθείς στην άποψη του Γ. Μ. Σηφάκη, να συμφωνήσεις ή να διαφοροποιηθείς) ή
  - β) να υποστηρίξεις με κατάλληλα επιχειρήματα την άποψή σου για την ισοτιμία χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας.

(B)

Το δίκαιο της πυγμής είναι μια πανάρχαιη θεωρία, που πρεσβεύει ότι η βία είναι “νόμος της φύσης”. Σύμφωνα με το νόμο αυτό είναι φυσικό ο ικανότερος να επιβάλλει με τη βία το δικό του δίκαιο στον ασθενέστερο. Όπως είναι γνωστό, αυτό κατά το Θουκυδίδη υποστήριξαν και οι Αθηναίοι στον περίφημο διάλογό τους με τους Μηλίους:

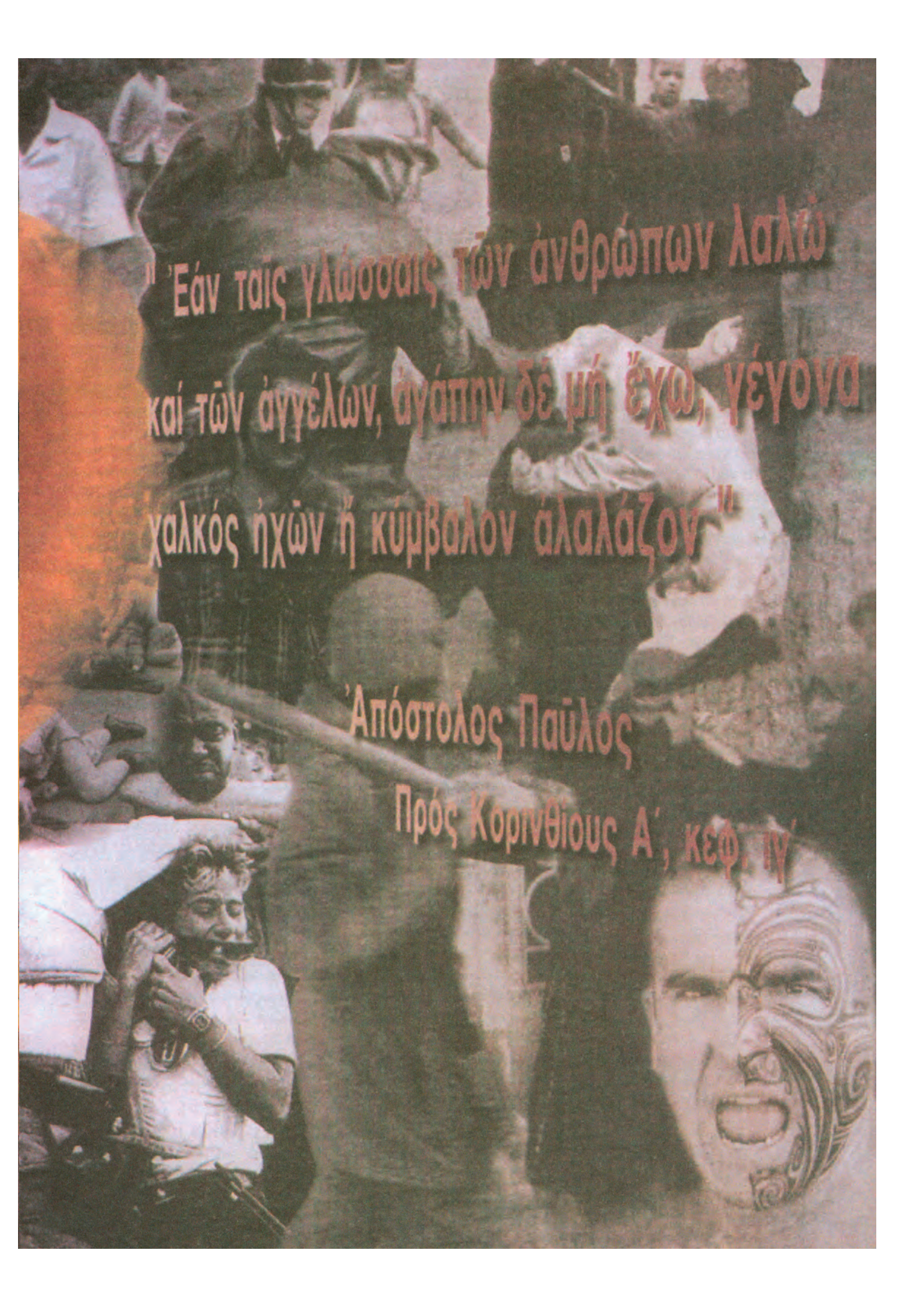
“*Κι' εμείς οι Αθηναίοι γνωρίζουμε όπως και σεις ότι κατά τον ανθρώπινο νόμο τα δίκαια κρίνονται μόνο από ίσους, ενώ τα δυνατά τα πράττουν οι ισχυροί και τα παραδέχονται οι ασθενείς [...]* Και οι θεοί, όπως πιστεύουν οι άνθρωποι, και αναμφισβήτητα και οι άνθρωποι αναγκάζονται πάντοτε από φυσική ορμή να εξουσιάζουν εκείνους από τους οποίους υπερτερούν” (Ε 89, 105).

" και μεις γνωρίζουμε και σεις ότι
κατά τον ανθρώπινο νόμο
τα δίκαια κρίνονται μόνο από ίσους,
ενώ τα δυνατά τα πράττουν οι ισχυροί
και τα παραδέχονται οι ασθενείς.
Και οι θεοί, όπως πιστεύουν οι άνθρωποι,
και αναμφισβήτητα και οι άνθρωποι αναγκάζονται
πάντοτε από φυσική ορμή να εξουσιάζουν
εκείνους από τους οποίους υπερτερούν "

Θουκυδίδης

" Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλέω
καί τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μή ἔχω, γέγονα
χαλκός ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον "

Ἀπόστολος Παῦλος

Πρὸς Κορινθίους Α΄, κεφ. ιγ΄

Διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα από ένα δοκίμιο του Ε. Παπανούτσου με τον τίτλο “**Το δίκαιο της πυγμής**”, στο οποίο ο συγγραφέας ασκεί κριτική στη συγκεκριμένη θεωρία και ανασκευάζει το επιχειρήμα στο οποίο βασίζεται.

Το δίκαιο της πυγμής

[...] Η δύναμη αλλά και η αδυναμία της θεωρίας του “δικαίου της πυγμής” είναι το επιχειρήμα της ότι η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο δεν είναι μόνο γεγονός αλλά και αξία· και βέβαιη αξία, επειδή το γεγονός είναι αναμφισβήτητο. Εάν οι οπαδοί της μας έλεγαν απλώς:

– Τα πράγματα είναι αυτά που είναι: θηρίο και ο άνθρωπος ζει, όπως και τα άλλα θηρία, με τα δόντια του. Μην προσπαθήσετε να τον αλλάξετε, ματαιοπονείτε· με τη φύση δεν τα βάζει κανείς, εκείνη θα ειπεί πάντοτε την τελευταία λέξη, μπορεί να μη μας έπειθαν, αλλά ίσως θα μας έβρισκαν πρόθυμους να σκύψουμε μελαγχολικά το κεφάλι και να σωπάσομε. Μας λένε όμως κάτι περισσότερο· ότι:

– Αυτό που γίνεται, να επιβάλλει δηλαδή ο άνθρωπος με τη γροθιά τη θέληση και το συμφέρον του, αξίζει και πρέπει να γίνεται, γιατί έτσι μόνο θα προοδέσει και αυτός και ο κόσμος, και τούτο ακριβώς γεννάει μέσα μας πολλές και σοβαρές αμφιβολίες. Όχι ανησυχίες ηθικές, αλλά αμφιβολίες θεωρητικές. Τις πρώτες θα μπορούσαν να τις παραβλέψουν, τις δεύτερες όμως είναι υποχρεωμένοι να τις εξετάσουν. Αναφέρω εδώ τις σπουδαιότερες.

Από αυτό που “γίνεται”, και μάλιστα από αυτό που “γίνεται ως τώρα”, δεν είναι λογικά επιτρεπτό να συμπεράνεις με βεβαιότητα ότι τούτο “θα γίνεται και στο μέλλον”, και πολύ λιγότερο ότι τούτο “αξίζει και πρέπει να γίνεται”. Αν ο άνθρωπος φέρθηκε ως τώρα με αγριότητα και απερισκεψία όπως όλα τα θηρία, και όταν καταλαβαίνει ότι έχει την υπεροχή, λύνει τις διαφορές του με τη βία, το γεγονός αυτό δεν σου δίνει το λογικό δικαίωμα να περιμένεις ότι θα επαναλαμβάνεται επ’ άπειρον· και πολύ λιγότερο ότι τούτο “θα γίνεται και στο μέλλον”, και πολύ λιγότερο να υποστηρίξεις ότι πρέπει να επαναλαμβάνεται. Γιατί τίποτα δεν εμποδίζει να αλλάξει αύριο και στο σημείο τούτο η ροή της ιστορίας (φαινόμενο όχι τόσο σπάνιο όσο νομίζεται) είτε από τη συνδρομή διάφορων απρόβλεπτων περιστάσεων, είτε με την πρωτοβουλία του ίδιου του ανθρώπου, που αφού έχει τις καταβολές του λογικού, μπορεί κάποτε να λογικευτεί και ν’ αποφασίσει να αξιοποιεί με άλλους συμπεριεπιτερούς και ευπρεπέστερους τρόπους την περιρσεία των σωματικών και των πνευματικών του δυνάμεων, όχι με τον εξευτελισμό και τη σφαγή των ομοίων του. Και εάν όμως αποκλείσω και τα δύο αυτά ενδεχόμενα, πάλι θα δυσκολευτώ να πεισθώ ότι το φυσικό καθεστώς μπορεί να αποτελέσει δεοντολογικό κανόνα. Το κήρυγμα “κατά φύσιν ζην” ή “επιστροφή στη Φύση” δεν είναι αποτελεσματικό, ούτε πάντοτε φρόνιμο. Όχι μόνο γιατί ο άνθρωπος με την κοινωνική οργάνωση και την πνευματική του εξέλιξη απομακρύνθηκε οριστικά και ανέκλητα από τη “φυσική κατάσταση” και δεν εξαρτάται από την θέλησή του να ξαναγυρίσει σ’ αυτήν αλλά και για έναν άλλο σπουδαιότερο λόγο. Το “φυσικό” δεν είναι κατ’ ανάγκη και “αξιόπρακτο”. Οι πολιτισμένοι άνθρωποι έμαθαν (με τον ιδρώτα και το αίμα τους) να μην ταυτίζουν τις δύο έννοιες ούτε κατά το πλάτος ούτε κατά το βάθος τους. Τα “αξιόπρακτα”, όπως λέμε στη γλώσσα της φιλοσοφίας, υπερβαίνουν τα “φυσικά”. Βρίσκονται σε άλλο επίπεδο, προσδιορίζονται με άλλου είδους γνωρίσματα, μετριοούνται με άλλα μέτρα. Επομένως δεν συναντώνται πάντοτε με τα “φυσικά”, ούτε συμπίπτουν μ’ αυτά.

Γι’ αυτό η συνείδησή μας σκανδαλίζεται, όταν ο αντίδικος αναιρεί ή σαρκάζει την προσήλωσή μας σε μιαν αξία, π.χ. στον ηθικό κανόνα “εί αναγκαίον είη άδικείσθαι ή άδικείν, έλοιμην αν άδικείσθαι ή άδικείν” με το επιχειρήμα ότι τούτο δεν είναι “φυσικό”. Την αμφισβήτηση την αισθανόμαστε σαν προσβολή στην “ανθρωπιά” μας. Βέβαια δεν είναι “φυσικό”, την ώρα που αναγκάζομαι ή ν’ αδικήσω ή να αδικηθώ, εγώ να προτιμήσω να αδικηθώ παρά να αδικήσω· είμαι όμως περήφανος σαν άνθρωπος, τιμώ την “ανθρωπιά” στο πρόσωπό μου, όταν υπερβαίνω την φυσική ίσως τάση να βλάψω τον όμοιό μου για ν’ αποφύγω την βιαιότητά του και δέχομαι τα πλήγματα χωρίς να τα ανταποδίνω. Εάν υποχωρήσω στις παρορμήσεις του ενστίκτου και επιτεθώ, το “ζώο” μέσα μου θα νικήσει, ενώ όμως σαν άνθρωπος με φρόνημα ηθικό θα νικηθώ. Και αυτή τη νίκη του “φυσικού” που με ταπεινώνει δεν τη θέλω [...]

Ε.Π. Παπανούτσος, “Το δίκαιο της πυγμής”, εκδόσεις Δωδώνη, (1975¹), Αθήνα 1989

Στο παραπάνω απόσπασμα, παρατηρούμε ότι το επιχείρημα στο οποίο βασίζεται η θεωρία του δικαίου της πυγμής είναι ένας παραγωγικός συλλογισμός, που μπορεί να αναλυθεί ως εξής:

Προκείμενες κρίσεις:

1. Η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο δεν είναι μόνο γεγονός αλλά και αξία.
2. Το γεγονός αυτό είναι αναμφισβήτητο.

Συμπέρασμα:

Άρα και η βία που επιβάλλει τον ισχυρό και εξοντώνει τον αδύνατο έχει αναμφισβήτητη αξία.

Στο απόσπασμα που διαβάσατε ο συγγραφέας αξιολογεί το παραπάνω επιχείρημα και επισημαίνει την αδυναμία του. Συγκεκριμένα αμφισβητεί την αλήθεια της πρώτης προκείμενης κρίσης και αμφιβάλλει, επομένως, αν μπορεί να μας οδηγήσει σε ασφαλές συμπέρασμα. Να αναδιατυπώσετε με δικά σας λόγια τα επιχειρήματα με τα οποία ο συγγραφέας θέτει υπό αμφισβήτηση την πρώτη προκείμενη κρίση.

Συζητήστε την άποψη του συγγραφέα (παρ. 4) ότι, αν είναι αναγκαίο να επιλέξουμε ανάμεσα στο να αδικήσουμε ή να αδικηθούμε, η “φυσική μας τάση” είναι να προτιμήσουμε το πρώτο, αλλά επιλέγοντας το δεύτερο “τιμούμε την ανθρωπιά μας”.

Στις σελίδες για διάλογο ανάμεσα στους νέους, που άνοιξε γνωστό περιοδικό, εμφανίστηκαν, μεταξύ άλλων, και οι απόψεις που παρατίθενται πιο κάτω.

Αποφασίζετε να ασκήσετε κριτική σε μια από τις απόψεις αυτές με ένα κείμενό σας 150-200 λέξεων. Προσπαθήστε: α) να επισημάνετε τα αδύνατα σημεία των επιχειρημάτων στα οποία στηρίζεται η κάθε άποψη, και β) να προβάλετε τα κατάλληλα αντιπαραδείγματα. Στην κριτική σας μπορείτε να λάβετε υπόψη τις παρατηρήσεις του Ε. Π. Παπανούτσου πρώτον ότι πρέπει να ελέγχουμε αν μια **ιδιότητα/συμπεριφορά απορρέει πράγματι από τη φύση (ένστικτο) του ανθρώπου ή οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες** και δεύτερον ότι “το φυσικό δεν είναι αναγκαστικά και αξιόπρακτο”.

Απόψεις στις οποίες θα ασκηθεί κριτική:

- Ο άντρας έχει από τη φύση του ηγετικές ικανότητες, τις οποίες δε διαθέτει η γυναίκα, όπως φαίνεται από αναρίθμητα ιστορικά παραδείγματα. Δικαιολογημένα, επομένως, και στην εποχή μας οι άντρες κατέχουν ηγετικές θέσεις σε διάφορους τομείς όπως π.χ. στην πολιτική, την επιστήμη, την εργασία κτλ.
- Ορισμένοι μαθητές είναι από τη φύση τους ικανότεροι στα μαθήματα από άλλους. Πρέπει, λοιπόν, να τους δοθεί η δυνατότητα να προοδεύουν απρόσκοπτα με ταχύτερους και πιο εντατικούς ρυθμούς διδασκαλίας από ό,τι οι υπόλοιποι μαθητές. Γι' αυτό το λόγο είναι σκόπιμο να εφαρμοστεί το σύστημα των **επιπέδων διδασκαλίας**, σύμφωνα με το οποίο οι ικανότεροι μαθητές θα διαχωριστούν από τους λιγότερο ικανούς και θα παρακολουθούν μαθήματα ανωτέρου επιπέδου.

(Γ)

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από ένα διάλογο σχετικά με την **ψυχολογία των Νεοελλήνων**. Δύο συνομιλητές αντιπαραθέτουν τις απόψεις τους. Ο ένας θεωρεί τους Νεοέλληνες ανάγωγους και τους καυτηριάζει, ο άλλος τους δικαιολογεί και τους εγκωμιάζει.

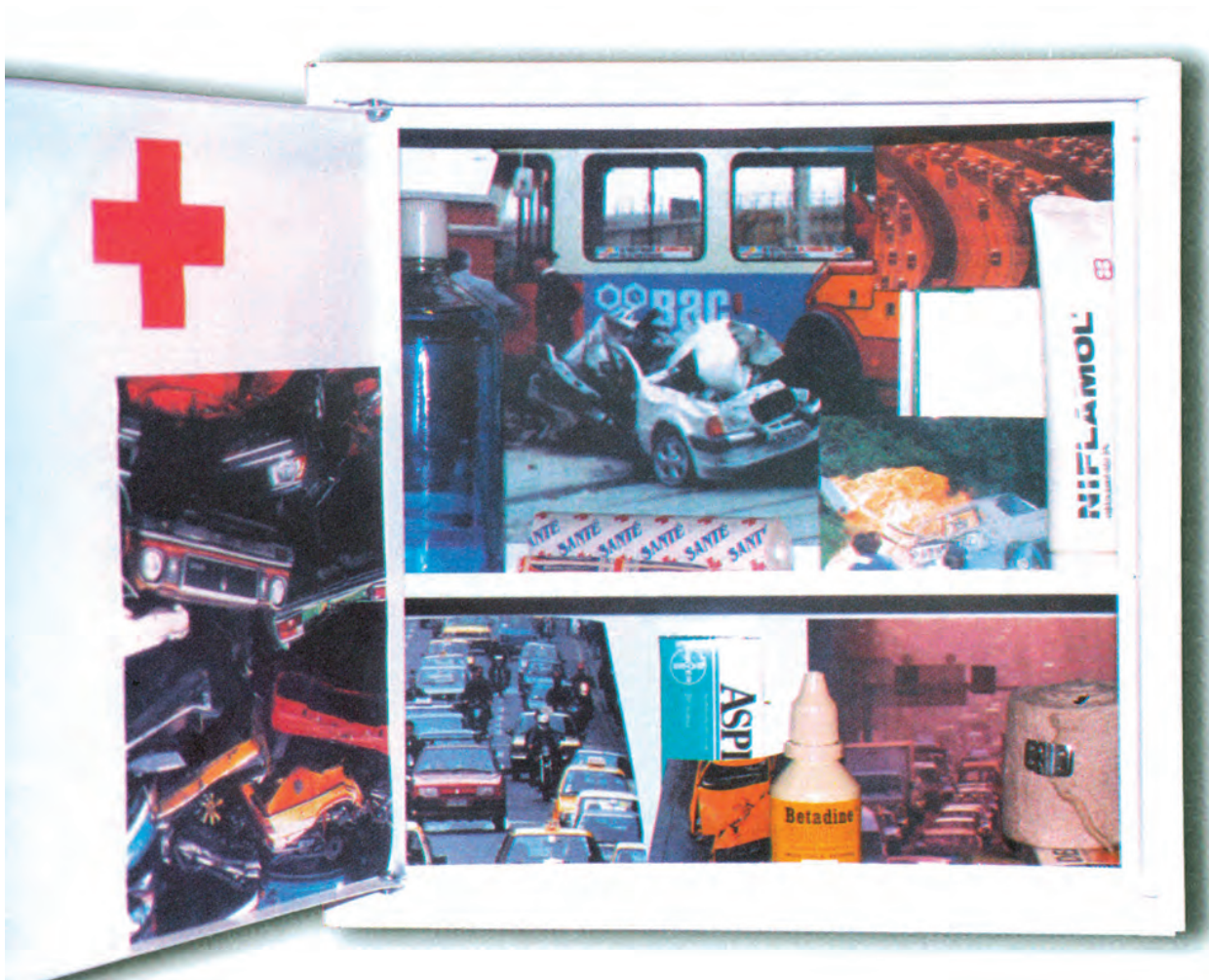
Ψυχολογία των Νεοελλήνων

Ο παρακάτω διάλογος είναι αληθινός· οι λέξεις ίσως διαφέρουν, τα νοήματα όμως, είναι τα ίδια. Ο λόγος για τους τρόπους συμπεριφοράς των Νεοελλήνων στις διάφορες παραστάσεις της ζωής. Ο ένας συνομιλητής δικαιολογεί και τους εγκωμιάζει. Αρχίζω με την άρνηση· η θέση ακολουθεί.

– Δεν ξέρω ποιες αρετές βρίσκετε στη συμπεριφορά των συμπατριωτών μας (λέει ο πρώτος) και κατά πόσο είστε ειλικρινής και αντικειμενικός στις κρίσεις σας. Εγώ είμαι βέβαιος ότι οι Νεοέλληνες δεν έχουν κοινωνική αγωγή και τούτο το συμπεραίνω από τους τρόπους τους. Κοιτάζτε πρώτα πώς οδηγούν το αυτοκίνητό τους στους πολυσύχναστους δρόμους. Δεν εξετάζω το “πόθεν έσχες” αυτής της πολυτέλειας· αυτή είναι άλλη υπόθεση. Έχει παρατηρηθεί (πολύ ορθά, νομίζω) ότι ο χαρακτήρας ενός λαού φαίνεται στον τρόπο του αυτοκινητικού οδηγημάτος του. Ο Νεοέλληνας οδηγεί άτακτα, ασυνάρτητα, εγωιστικά, υπερφίαλα. Δεν ακολουθεί τις χαραγμένες γραμμές, δεν υπακούει στις εντολές της Τροχαίας, που δίνονται για την ασφάλειά του, δεν ανέχεται να προηγείται στη σειρά ένας άλλος και προσπαθεί να τον προσπεράσει με κίνδυνο πολλές φορές της ζωής του, δεν αναχαιτίζει το δρόμο για να κάνει τόπο να περάσει ο δυστυχής πεζός, ο ηλικιωμένος, ο ανάπηρος, η έγκυος γυναίκα. Αλλά προχωρεί ακάθεκτος, ακόμη και όταν δε βιάζεται, μόνο για να δείξει την υπεροχή της τέχνης ή της μηχανής του. Προσέξτε ιδίως πώς αγκυροβολεί στα πεζοδρόμια, για να αναπαυθεί ή επειδή δε χρειάζεται πια το όχημά του. Σωστή ιλαροτραγωδία. Μάταια τα όργανα της τάξης τον απειλούν με πρόστιμο και χαράζουν σήματα, για να συμμορφωθεί, ή του αφαιρούν τις πινακίδες, για να τον σωφρονίσουν. Εκείνος αναδέχεται με χαμόγελο την ποινή ή φροντίζει να την αποφύγει με τις γνωριμίες και με τις ψεύτικες εξομολογήσεις του, για να συνεχίσει την άλλη μέρα τα ίδια παραπτώματα που, ούτε λίγο ούτε πολύ, στοιχίζουν κάποτε τη ζωή των συνανθρώπων ή και τη δική του. Το δυστύχημα είναι ότι η μόρφωση, η κοινωνική προέλευση, ο τρόπος της βιοπάλης ή η ηλικία και το φύλο πολύ μικρή επιρροή έχουν σ’ αυτή τη συμπεριφορά. Το κακό είναι, φαίνεται, βαθιά ριζωμένο μέσα του, έρχεται “από πολύ μακριά”. Και δε διορθώνεται, τουλάχιστο μέσα στα χρονικά όρια που μπορούμε να το παρακολουθήσουμε.

– Φοβάμαι, απαντά ο δεύτερος, ότι αδικείτε τους συμπολίτες σας. Δεν αμφισβητώ την παρατηρητικότητα ούτε αποδοκιμάζω την παρρησία σας. Αλλά γενικεύετε ένα φαινόμενο, δυσάρεστο ασφαλώς, που χαρακτηρίζει μιαν ορισμένη τάξη ανθρώπων, εκείνους που κακώς απόκτησαν και κακώς μεταχειρίζονται σήμερα το αυτοκίνητό τους, δε βρίσκουν όμως καθόλου σύμφωνους στη συμπεριφορά τους όσους υποχρεώνονται να καταφύγουν σ’ αυτό το μέσον συγκοινωνίας για τις υποθέσεις τους. Η ευθύνη βαρύνει ιδίως τους νέους (περισσότερο τους άνδρες, λιγότερο τις γυναίκες, ίσως από “φόβο”), που έχουν δυσανάλογα μεγάλη για την ηλικία τους αποκοτιά και αναίδεια. Πιθανόν ακόμη και εκείνους που μιμούνται το κακό παράδειγμά τους από απερισκεψία ή από κακώς νοούμενη βιασύνη. Αλλά δεν είναι καθόλου γενικός κανόνας αυτή η αρρυθμία. Εγώ συναντώ συχνά ώριμους ανθρώπους, φρόνιμους, “νοικοκυραίους”, που επιτιμούν τους αυθαίρετους οδηγούς και προσπαθούν να τους επαναφέρουν στην τάξη. Δεν παρατηρείται, λέγετε, αυτή η αταξία σε άλλες χώρες, πιο προχωρημένες, στον εξωτερικό πολιτισμό, από τη δική μας. Δε θα διαφωνήσω μαζί σας. Σκεφθείτε, όμως, ότι εκεί το αυτοκίνητο έχει σχετικά με μας πολύ μεγαλύτερη ηλικία (ο χρόνος κατευνάζει τα νεύρα). Και ότι η ταχύτητα είναι κακός σύμβουλος, παρασύρει ακούσια σχεδόν σε θλιβερές υπερβολές. Στο τέλος το λάθος είναι στις εταιρείες κατασκευής αυτοκινήτου, που για λόγους ανταγωνισμού ρίχνουν στην αγορά ολοένα πιο γρήγορα και φυσικά πιο επικίνδυνα αυτοκίνητα. Εδώ ίσως είναι ανάγκη να ψέξουμε ακόμα και το Κράτος, που έπρεπε να αφαιρεί αμέσως την άδεια από τους κακούς και υπότροπους οδηγούς για παραδειγματισμό. Οπωσδήποτε η πείρα μου στο κεφάλαιο τούτο είναι διαφορετική από τη δική σας. Έχω ζήσει σε ξένα μέρη· πουθενά δεν είδα την προθυμία των οδηγών να επιβιβάζουν στο όχημά τους καταπονημένους πεζούς ή να οδηγούν τα θύματα των τροχών στα νοσοκομεία, όπως στην Ελλάδα. Έως την ώρα τουλάχιστο που ο ξένος τουρισμός έδειξε στους πατριώτες μου οδηγούς τους κινδύνους τούτης της καλοπροαίρετης συμπεριφοράς. Ίσως πρέπει να είμαστε περισσότερο επιφυλακτικοί στις συγκρίσεις μας, γιατί τους άλλους τους βλέπουμε “απ’ έξω”, ενώ τους δικούς μας τους γνωρίζουμε “από μέσα”.

Ε.Π. Παπανούτσος, “Τα μέτρα της εποχής μας”, εκδ. Φιλιππότης

Η θέση του πρώτου συνομιλητή είναι ότι οι Νεοέλληνες δεν έχουν **κοινωνική αγωγή** και ότι αυτό το συμπεραίνει από τους τρόπους τους. Στη συνέχεια βασίζεται στην παραδοχή ότι ο χαρακτήρας ενός λαού φαίνεται από τον τρόπο που οδηγεί το αυτοκίνητο. Αναφέρεται σε διάφορα παραδείγματα που δείχνουν ότι οι Έλληνες οδηγούν άτακτα, ασυνάρτητα, εγωιστικά και υπερφίαλα. Με τον τρόπο αυτό οδηγείται επαγωγικά, μέσα από τα παραδείγματα, στο γενικευτικό συμπέρασμα ότι όλοι οι Έλληνες, ανεξαρτήτως μόρφωσης, κοινωνικής προέλευσης, ηλικίας και φύλου είναι **κακοί οδηγοί**.

Διαβάστε προσεκτικά την απάντηση του δεύτερου συνομιλητή και απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- α) Με ποια αντεπιχειρήματα αντικρούει ο δεύτερος συνομιλητής την παραπάνω γενίκευση;
- β) Με ποια επιπλέον επιχειρήματα υποστηρίζει τους Έλληνες;
- γ) Σε ποια συμπεράσματα καταλήγει από τη σύγκριση της συμπεριφοράς των Ελλήνων με τους άλλους λαούς;
- δ) Ποιος από τους δύο συνομιλητές σας φαίνεται πιο πειστικός και γιατί;

Επιχειρήστε να συνεχίσετε τον παραπάνω διάλογο με ανάλογο τρόπο. Να επισημάνετε μια άλλη διάσταση της συμπεριφοράς του Έλληνα, που θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα αντιπαράθεσης, και εκθέστε με τη μορφή διαλόγου τις αντιτιθέμενες απόψεις δύο υποθετικών συνομιλητών.

Το έτος 1998 συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με αφορμή την επέτειο ήρθε στο φως ο προβληματισμός των διανοητών του καιρού μας για τα **ανθρώπινα δικαιώματα** σήμερα. Όπως είναι φυσικό σε τέτοιες περιπτώσεις, οι απόψεις που διατυπώνονται είναι ορισμένες φορές αντικρουόμενες. Είναι πιθανόν πάντως ο διάλογος που αναπτύσσεται να φωτίσει κάποιες σκοτεινές πλευρές της έννοιας “ανθρώπινα δικαιώματα” και να οδηγήσει σε ουσιαστικότερη ερμηνεία της έννοιας αυτής.

Στα κείμενα που ακολουθούν (Δ, Ε, ΣΤ) οι συγγραφείς καταθέτουν τις απόψεις τους για τα ανθρώπινα δικαιώματα από τη δική τους οπτική γωνία ο καθένας.

Διαβάστε πρώτα τα αποσπάσματα (Δ) και (Ε) από τα άρθρα των Π. Κονδύλη και Π. Σούρλα.

(Δ)

Εννοιολογική σύγχυση και πολιτική εκμετάλλευση

Π. Κονδύλης

Δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα. Για να το πούμε ακριβέστερα: εν έτει 1998 δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα και κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει αν θα υπάρξουν στο μέλλον. Η διαπίστωση αυτή είναι αναπόδραστη, αν επιθυμούμε να ορίσουμε την έννοια του “δικαιώματος” και του “ανθρώπινου δικαιώματος” αυστηρά και αδιαφορώντας απέναντι σε πολιτικές - ιδεολογικές σκοπιμότητες. “Δικαίωμα” δεν είναι κάτι που απλώς διάγει βίο φαντάσματος μέσα στα κεφάλια των φιλοσόφων ή που ευδοκιμεί στα χείλη των προπαγανδιστών. Στην ουσία του δικαιώματος ανήκει εξ ορισμού η δυνατότητα να απαιτείται και να επιβάλλεται. Και ως “ανθρώπινο δικαίωμα” επιτρέπεται να θεωρείται μονάχα ένα δικαίωμα το οποίο απολαμβάνουν όλοι οι άνθρωποι μόνο και μόνο επειδή είναι άνθρωποι, δηλαδή χωρίς τη διαμεσολάβηση εξουσιαστικών αρχών και συλλογικών υποκειμένων (π.χ. εθνών και κρατών) που, από εννοιολογική και φυσική άποψη, είναι στενότερα από την ανθρωπότητα ως σύνολο.

*Επιπλέον, ένα γνήσιο ανθρώπινο δικαίωμα θα πρέπει να ισχύει και να απολαμβάνεται παντού όπου υπάρχουν άνθρωποι, δηλαδή παντού όπου επιθυμεί να εγκατασταθεί καθένας. Όστε σε τελευταία ανάλυση δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα δίχως απεριόριστη ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης και δίχως αυτόματη νομική εξίσωση όλων των ατόμων με όλα τα άτομα χάρη στην οικουμενική ισχύ μιας ενιαίας νομοθεσίας. Όσο ο Αλβανός, π.χ., δεν έχει στην Ιταλία τα ίδια δικαιώματα με τον Ιταλό, μπορούμε *stricto sensu* να μιλάμε για πολιτικά και αστικά, όχι για ανθρώπινα δικαιώματα.*

Βεβαίως, τα κράτη μπορούν να βαφτίζουν ορισμένα τουλάχιστον από τα δικαιώματα, τα οποία δίνουν στους πολίτες τους, “ανθρώπινα δικαιώματα”, όμως η έκφραση αυτή θα είχε νόημα μόνον εάν το κράτος επεφύλασσε αποκλειστικά στους δικούς του υπηκόους τον χαρακτηρισμό “άνθρωπος”, όπως κάνουν μερικές πρωτόγονες φυλές. Γιατί σε ενάντια περίπτωση κανένα κράτος δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι δικαιώματα τα οποία θεωρούνται κατ’ εξοχήν ανθρώπινα δικαιώματα, όπως π.χ. το δικαίωμα της σωματικής ακεραιότητας ή της ελευθερίας του λόγου, είναι δυνατό να τα απολαύσουν άτομα που βρίσκονται έξω από τα σύνορά του. Και αντίστροφα: κανένα κράτος δεν μπορεί, χωρίς να αυτοδιαλυθεί, να αναγνωρίσει σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως ορισμένα δικαιώματα που θεωρούνται πολιτικά ή αστικά δικαιώματα, π.χ. το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι ή το δικαίωμα της ελεύθερης εγκατάστασης.

Η κατάσταση στον σημερινό κόσμο είναι σαφής: δεν επιτρέπεται σε όλους τους ανθρώπους, υπό μόνη την ιδιότητά τους ως ανθρώπων, να κατέχουν όλα τα δικαιώματα (είτε αυτά λέγονται πολιτικά και αστικά είτε λέγονται ανθρώπινα) ανεξάρτητα από το πού γεννιούνται ή το πού βρίσκονται. Ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία θα άξιζαν πράγματι αυτό το όνομα, θα μπορούσε να παραχωρήσει μονάχα ένα παγκόσμιο κράτος, προς το οποίο όλα τα άτομα θα βρίσκονταν σε ίση και άμεση σχέση, δηλαδή θα αποκτούσαν άμεσα όλα τους τα δικαιώματα απ’ αυτό ως τον εκπρόσωπο ολόκληρης της ανθρωπότητας. Μόνο όποιος εκπροσωπεί ολόκληρη την ανθρωπότητα μπορεί και να θεωρήσει τον κάθε άνθρωπο υπό μόνη την ιδιότητά του ως άνθρωπο, ανεξάρτητα από φυλετικά ή εθνικά κατηγορήματα, και να του παραχωρήσει ανθρώπινα δικαιώματα. [...]

(Από τον Τύπο)

(Ε)

Φιλοπαίγμονες ἐν οὐ παικτοῖς

Π. Σούρλας

Η εμπέδωση της ιδέας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήτοι της παραδοχής ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν αξίωση προστασίας ορισμένων θεμελιωδών αγαθών συνεπεία της ανθρωπίνης ιδιότητάς τους και μόνο, είναι μία από τις μεγαλύτερες ηθικές και πολιτικές κατακτήσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι τρεις αυτές λέξεις, “δικαιώματα του ανθρώπου” συνοψίζουν μακραιώνους αγώνες, συνοδευόμενους από την θυσία χιλιάδων ανθρώπων που αφιέρωσαν την ζωή τους παλεύοντας για να καταργηθεί η δουλεία, για να πάψουν τα βασανιστήρια, για να σταματήσουν οι αυθαίρετες συλλήψεις, κρατήσεις και εκτελέσεις ανθρώπων, για να αρθούν οι περιορισμοί στην ελευθερία της συνείδησης και του λόγου, για να τεθεί τέρμα στις γενοκτονίες και στα εγκλήματα πολέμου, για να προστατευθούν τα μικρά παιδιά και οι μητέρες τους από κάθε είδους βία, για να καταπολεμηθούν η φτώχεια, ο πόνος, η αρρώστια και οι κάθε

είδους ταπεινώσεις οπουδήποτε της γης. Οι αγώνες αυτοί δεν έμειναν χωρίς αντίκρισμα. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αποτελούν σήμερα πυρήνα της πολιτικής μας ηθικής και βάση, πάνω στην οποία, παρ’ όλες τις αδυναμίες τους, στηρίζονται η διεθνής έννομη τάξη και οι συνταγματικοί θεσμοί μας.

Θα νόμιζε λοιπόν κανείς ότι εναντίον της αξίας και της ισχύος των δικαιωμά-

των του ανθρώπου δεν υπάρχουν έντονες αντιρρήσεις. Είναι ίσως εκπληκτικό, όμως συμβαίνει, τόσο στον πολιτικό όσο και στον ακαδημαϊκό χώρο, το αντίθετο. [...] Δεν είναι λοιπόν καθόλου περιττό να προσπαθήσουμε και να ελέγξουμε τα επιχειρήματα που προβάλλονται συνήθως εναντίον των δικαιωμάτων του ανθρώπου. [...]

Τα επιχειρήματα αυτά διακρίνονται κατ' αρχήν σε επιχειρήματα επιστημολογικής και επιχειρήματα ηθικοπολιτικής φύσεως. Επιστημολογικής φύσεως είναι όλα εκείνα τα επιχειρήματα που στοχεύουν να δείξουν ότι ο λόγος περί δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι κενός περιεχομένου, ότι δηλαδή στερείται νοήματος και δε δηλώνει τίποτε το υπαρκτό και υποστατό. Τα επιχειρήματα αυτά είναι δύο ειδών: αρνούνται είτε τη νομική δεσμευτικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου είτε την ηθική τους σημασία. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν όλα εκείνα που προσπαθούν να μας πείσουν ότι ναι μεν είναι ενδεχομένως ηθικά σωστό να μην υπάρχει δουλεία, να μην γίνονται βασανιστήρια κ.ο.κ., ωστόσο οι σχετικές διακηρύξεις, παραμένοντας στο ηθικό επίπεδο, είναι απλά ευχολόγια, γιατί δεν υπάρχει δυνατότητα νομικού εξαναγκασμού στο πλαίσιο της παγκόσμιας κοινωνίας και έτσι η τήρησή τους εξαρτάται από την καλή θέληση των κρατών και ιδίως των ισχυρών, που ποσώς κόπτονται για τις συναφείς ηθικές επιταγές και απλώς τα επικαλούνται μόνο κάθε φορά που τους συμφέρει.

Στην δεύτερη περίπτωση ανήκουν όλα τα επιχειρήματα, σύμφωνα με τα οποία όχι μόνο τα δικαιώματα του ανθρώπου ως νομικά κατασκευάσματα, αλλά και οι υποκρυπτόμενες ηθικές αρχές είναι ανυπόστατες· είναι απλώς το αποτέλεσμα σύμβασης, ιστορικής τυχαιότητας ή και ιδεολογικής εξαπάτησης.

Θα υποστηρίξω ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου διαθέτουν καθολική αξία και δεσμευτικότητα, γιατί από πουθενά δεν έχει διατυπωθεί κάποιο πειστικό επιχείρημα που να θίγει τον κανονιστικό τους πυρήνα. Με άλλα λόγια, τα δικαιώματα του ανθρώπου θα πλήττονταν μόνο στην περίπτωση που κάποιος κατόρθωνε να μας πείσει όχι για όλα αυτά τα δευτερεύοντα και παρεπόμενα που επικαλούνται τα επιχειρήματα που προαναφέραμε, αλλά για την καρδιά του ζητήματος: για το ότι δεν διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι αξία, για το ότι η ανθρώπινη ζωή δεν είναι παντού αξία σεβασμού, για το ότι ο πόνος και η απόγνωση κάποιου άλλου – του οποιουδήποτε άλλου – είναι πράγματα για τα οποία μπορούμε ενίοτε και να αδιαφορήσουμε, για το ότι τα βασανιστήρια ή ο εξανδραποδισμός ενός ανθρώπου – του οποιουδήποτε

ανθρώπου – μπορούν κατά τις περιστάσεις να αποτελέσουν κάτι ανεκτό ή και αποδεκτό. Όσο λοιπόν κανείς δεν έχει κατορθώσει να μας πείσει με αυτόν τον τρόπο για την απαξία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όλα τα άλλα είναι είτε υπεκφυγές είτε ενσυνείδητη παραδοξολογία. Μια παραδοξολογία που κάνει την σύγχρονη ακαδημαϊκή μόδα να εμφανίζεται ως φιλοπαιγμοσύνη – αλλά εν ού παικτοίς. [...]

(Από τον Τύπο)

- Με ποια επιχειρήματα ο Π. Κονδύλης στηρίζει τη θέση “δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα”;
- Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί ο Π. Σούρλας, στο απόσπασμα που διαβάσατε, για να πείσει τους αναγνώστες του;
- Ο Π. Κονδύλης σε άλλο σημείο του κειμένου του διευκρινίζει τη θέση “Δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα” με τον ακόλουθο τρόπο: η πρόταση “δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα” είναι αυτονόητη αν δεν τη συγχέουμε με κανέναν τρόπο και σε κανένα επίπεδο με τις προτάσεις “δεν είναι ορθό να υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα (με την ηθική - κανονιστική έννοια)” και “δεν θα υπάρξουν ποτέ ανθρώπινα δικαιώματα”. Λαμβάνοντας υπόψη τη διευκρίνιση αυτή, μπορείτε να πείτε πώς το ένα κείμενο διαλέγεται με το άλλο (κείμενα Σούρλα- Κονδύλη), πώς δηλαδή το ένα κείμενο απαντά στο άλλο; Είναι πράγματι οι απόψεις των συγγραφέων τόσο αντίθετες όσο φαίνονται με την πρώτη ανάγνωση;

Ανθρώπινα Δικαιώματα

50 χρόνια

από την ψήφιση της

Οικουμενικής Διακήρυξης

για την προστασία τους

HUMAN RIGHTS
HAVE NO BORDERS

Προσέξτε στο κείμενο που ακολουθεί τη διάκριση που γίνεται από το συγγραφέα σε 1η, 2η και 3η γενιά δικαιωμάτων του ανθρώπου· εντοπίστε σε ποιους τομείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναφέρεται η κάθε “γενιά δικαιωμάτων”.

(ΣΤ)

Η “Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη”, προϊόν του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης (1789), έθεσε τα θεμέλια γι’ αυτό που σήμερα ονομάζουμε **1η γενιά δικαιωμάτων: τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα**. Είναι τα δικαιώματα που έχουν στόχο την προστασία του ανθρώπου από το φόβο και αντικείμενο τον περιορισμό της εξουσίας των ισχυρών και του κράτους.

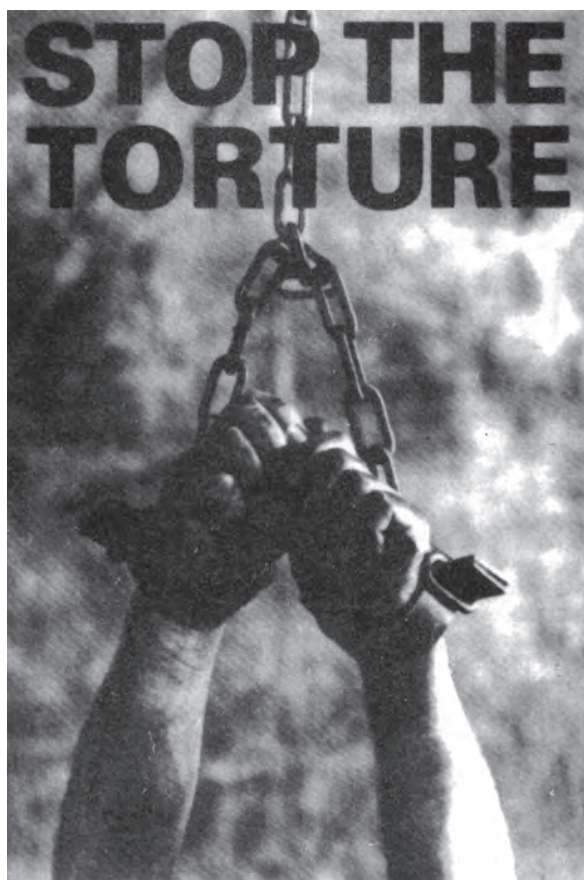
Οι αγώνες των θυμάτων της εκμετάλλευσης στις βιομηχανικές κοινωνίες του 19ου αιώνα, με αποκορύφωμα τη Ρωσική Επανάσταση (1917), έθεσαν τα θεμέλια γι’ αυτό που ονομάζουμε **2η γενιά δικαιωμάτων: τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα**. Είναι τα δικαιώματα που έχουν στόχο την προστασία του ανθρώπου από τη στέρηση και αντικείμενο την επιβολή αντίστοιχων θετικών υποχρεώσεων των ισχυρών και του κράτους απέναντι στους πολίτες.

Με νωπές τις μνήμες του Ολοκαυτώματος και των καταστροφών του Β’ παγκοσμίου πολέμου, η Γενική Συνέλευση του νεοσύστατου τότε Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ψήφισε πριν από πενήντα χρόνια, στις 10 Δεκεμβρίου 1948, την **Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**, συνθέτοντας στα 30 άρθρα της τις δύο γενιές των δικαιωμάτων. Η πράξη αυτή αποτελεί τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας, επειδή για πρώτη φορά:

- Τα ανθρώπινα δικαιώματα αναγορεύονται σε παγκόσμια αξία, αφού όλες οι χώρες - μέλη του ΟΗΕ έχουν προσυπογράψει την Οικουμενική Διακήρυξη.
- Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανατίθεται στη διεθνή κοινότητα, στην οποία λογοδοτούν τα επιμέρους κράτη, εκχωρώντας έτσι μέρος της κρατικής εξουσίας τους. Τα ανθρώπινα δικαιώματα παύουν να είναι “εσωτερική υπόθεση” της κάθε χώρας και της κάθε κυβέρνησης.
- Ο ΟΗΕ αναγορεύεται στο θεσμικό παγκόσμιο προστάτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Η Οικουμενική Διακήρυξη γίνεται η μήτρα για την κρυφορμία ενός διεθνούς νομοθετικού πλέγματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο ενσωματώνεται στη νομοθεσία κάθε χώρας που το επικυρώνει. Το πλέγμα αυτό, που συνεχώς επεκτείνεται και εξειδικεύεται, αποτελεί τα **θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα**. Τα δικαιώματα αυτά αποτελούν τη βάση για περιφερειακές διεθνείς νομοθεσίες (ανάμεσά τους και η νομοθεσία ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, που ενδιαφέρει άμεσα τη χώρα μας), για εθνικά Συντάγματα και για τη δράση πολλών μη κυβερνητικών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η ζωή, όμως, δεν σταμάτησε στην Οικουμενική Διακήρυξη. Ήδη ο ΟΗΕ υποχρεώθηκε να οργανώσει Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τη λεγόμενη **3η γενιά δικαιωμάτων: τα δικαιώματα στο ανθρώπινο περιβάλλον**. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση, η τεχνολογική εξέλιξη, η βιοϊατρική, οι νέοι θεσμοί δημιουργούν νέες πραγματικότητες και την ανάγκη για νέα δικαιώματα.

Δ. Γουσέτης, από τον ημερήσιο Τύπο, 6/12/1988

Εργαστείτε σε ομάδες, για να οργανώσετε μια συζήτηση “στρογγυλής τραπέζης” με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κάθε ομάδα, αφού μελετήσει προσεκτικά την Οικουμενική Διακήρυξη, θα συγκεντρώσει πληροφορίες, θα επεξεργαστεί και θα παρουσιάσει στη συζήτηση μια πτυχή του θέματος. Σας δίνονται παρακάτω ορισμένα ενδεικτικά υποθέματα, με τα οποία μπορείτε να ασχοληθείτε.

- Παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε **ευάλωτες κοινωνικές ομάδες**, π.χ. σε πολιτικούς πρόσφυγες, σε μετανάστες, σε παιδιά (π.χ. παράνομη παιδική εργασία, στρατολόγηση ανηλίκων κτλ.), σε γυναίκες (π.χ. εμφανείς παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, και συγκαλυμμένες παραβιάσεις σε χώρες της Δύσης).

- **Οικουμενική Διακήρυξη και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες**. Υποστηρίζεται ότι η Οικουμενική Διακήρυξη είναι προϊόν της ευρωπαϊκής ιστορίας και έκφραση των δυτικών αξιών. Μήπως, λοιπόν, η Διακήρυξη εκφράζει μόνο τις δυτικές κοινωνίες και προωθεί τον πολιτισμικό επεκτατισμό της Δύσης στις αναπτυσσόμενες χώρες;

- Οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, π.χ. της γυναίκας σε χώρες της Ανατολής ή του Τρίτου Κόσμου, είναι γεγονός. Ορισμένοι ωστόσο υποστηρίζουν ότι οι παραβιάσεις αυτές νομιμοποιούνται από την πολιτισμική παράδοση των χωρών αυτών και ότι η Οικουμενική Διακήρυξη συνιστά απειλή κατά της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας αυτών των λαών. Άλλοι, αντίθετα, υποστηρίζουν ότι η Οικουμενική Διακήρυξη διασφαλίζει την ποικιλία πολυπολιτισμικής έκφρασης στο πλαίσιο της ενιαίας πολυπολιτισμικής ανθρωπότητας. Να συζητηθούν οι παραπάνω αντιτιθέμενες απόψεις.

- Ο **ΟΗΕ** είναι ο μόνος παγκόσμιος θεσμικός προστάτης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πόσο καλά ανταποκρίνεται στο ρόλο αυτό; Ποια εμπόδια συναντάει στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

- Ο ρόλος των **μη κυβερνητικών οργανώσεων** για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, π.χ. της Διεθνούς Αμνηστίας, της οργάνωσης “Γιατροί χωρίς Σύνορα”, της Green Peace κ.ά.

Ένα από τα σημαντικότερα διεκδικούμενα δικαιώματα της τρίτης γενιάς δικαιωμάτων είναι το **δικαίωμα για το περιβάλλον**.

Συζητήστε τις παρακάτω απόψεις: Η πρώτη άποψη στηρίζεται σε μια ανθρωποκεντρική θεώρηση του περιβάλλοντος, ενώ η δεύτερη αναγνωρίζει, πέρα από το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, αντίστοιχα δικαιώματα και στις άλλες μορφές ζωής ή στα “φυσικά αντικείμενα” του πλανήτη μας.

- Σύμφωνα με τη Διακήρυξη του Ρίο (1992), όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.
- «Μιλώ σοβαρά, όταν προτείνω να απονείμουμε δικαιώματα στα δάση, στους ωκεανούς, στα ποτάμια και στα άλλα “φυσικά αντικείμενα”, στην πραγματικότητα στο φυσικό περιβάλλον ως σύνολο».

(Christopher Stone)

B. Επίκληση στο συναίσθημα (του δέκτη)

Είδαμε ότι μερικές φορές η πειθώ έχει στόχο να προκαλέσει μια απόφαση/ενέργεια. Στην περίπτωση αυτή συχνά δεν αρκεί η επίκληση στη λογική του δέκτη, με την αποδεικτική ισχύ της επιχειρηματολογίας, αλλά χρειάζεται επιπλέον να προκληθούν στο δέκτη εκείνα τα συναισθήματα που θα τον παρακινήσουν στην προσδοκώμενη απόφαση. Ο Αριστοτέλης στη “Ρητορική” του συζητάει διεξοδικά το θέμα και διδάσκει το ρήτορα πώς να διεγείρει ορισμένα συναισθήματα (“πάθη”), όπως οργή, πραότητα, αγάπη, μίσος, φόβο, εμπιστοσύνη, οίκτο, αγανάκτηση, φθόνο, ντροπή, περιφρόνηση κτλ. Ορίζει επίσης τρεις παραμέτρους, τις οποίες πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο ρήτορας σχετικά με το συναίσθημα: σε ποια διάθεση πρέπει να βρίσκεται το ακροατήριο, για να κυριευθεί από το συγκεκριμένο συναίσθημα, προς ποιους το απευθύνει και ποια αίτια το προκαλούν.

Συνηθισμένα μέσα για την πρόκληση των παραπάνω συναισθημάτων με στόχο την πειθώ είναι η περιγραφή και η αφήγηση. Για παράδειγμα, ένας βουλευτής που εισηγείται αύξηση των πολεμικών δαπανών, στην προσπάθειά του να πείσει, διεγείρει το φόβο του ακροατηρίου για την ασφάλεια της χώρας περιγράφοντας παραστατικά τον εκσυγχρονισμένο πολεμικό εξοπλισμό του γειτονικού εχθρικού κράτους, σε αντίθεση με τον απαρχαιωμένο της δικής τους χώρας. Αντίστοιχα ένας δικηγόρος περιλαμβάνει στην υπεράσπισή του αφήγηση των δραματικών γεγονότων που οδήγησαν τον ανήλικο κατηγορούμενο στην κλοπή, με στόχο να προκαλέσει τον οίκτο των δικαστών και το μετριασμό της ποινής του κατηγορουμένου.

Μερικές φορές γίνεται κατάχρηση της παραπάνω τακτικής (“επίκλησης στο συναίσθημα”) από αδίστακτους ρήτορες, που εκμεταλλεύονται τα συναισθήματα, τις προκαταλήψεις, τα όνειρα, τις προσδοκίες του κοινού ανθρώπου, για να πετύχουν το σκοπό τους. Παράδειγμα η κινδυνολογία ότι δήθεν επίκειται πόλεμος, πείνα, εξάρθρωση της οικονομίας, διάλυση της χώρας, καταστροφή του κόσμου κτλ.

Να αναφέρετε κι εσείς συγκεκριμένα παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, στα οποία ο πομπός προσπαθεί να προκαλέσει κάποια συναισθήματα στο δέκτη, ώστε να πετύχει το σκοπό του.

Η ΠΕΙΘΩ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από δικανικό λόγο. Ποια συναισθήματα των δεκτών προσπαθεί να προκαλέσει ο ομιλητής και για ποιους λόγους;

Κύριοι ένορκοι. Γνωρίζω και συμμερίζομαι την αγωνία σας. Συμμερίζομαι την δοκιμασία της ψυχής σας. Κινείσθε μέσα εις μίαν ατμόσφαιραν προκαταλήψεων και παθών. Διά να τηρήσετε τον όρκον σας, πρέπει να παλαίσετε με τον εαυτό σας. Αλλά υπάρχει μία νίκη, η οποία είναι μεγαλύτερα από κάθε άλλην. Είναι η νίκη εναντίον των παθών και των αδυναμιών μας, η νίκη του εαυτού μας. Και είναι η Νίκη, την οποίαν οφείλετε σήμερα να νικήσετε.

Επειδή η δίκη, η οποία διεξάγεται, δεν είναι μόνον δίκη των κατηγορουμένων. Είναι δίκη Δικαιοσύνης. Είναι δίκη της Ελλάδος! [...]

Την στιγμήν, κατά την

*οποίαν, εις την αίθουσαν της διασκέψεως, θα δίδετε την ψήφον σας διά την τύχην των κατηγορουμένων, την στιγμήν εκείνην την ιεράν, ενθυμηθείτε: **Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΑΣ ΚΡΙΝΕΙ!***

Λαμία, 22 Ιουνίου 1922, Αγόρευση του Γ. Παπανδρέου στη “Δίκη της Λαμίας”*
(Γ. Παπανδρέου, “Κείμενα”, τ. 1ος, σελ. 142-157)

Ισχυρά μέσα, κατάλληλα σε ορισμένες περιστάσεις για τη συγκινησιακή διέγερση του ακροατηρίου, είναι το χιούμορ και η ειρωνεία που στρέφονται εναντίον των θέσεων/επιχειρημάτων του αντιπάλου. Είναι ιδιαίτερα ισχυρά μέσα γιατί, καθώς ο δέκτης συμμερίζεται πρόθυμα το χιούμορ ή την ειρωνεία του πομπού, αποκτά ευνοϊκή διάθεση απέναντί του. Δείτε, για παράδειγμα, το κείμενο του Ε.Π. Παπανούτσου “Η τέχνη του επιχειρήματος” (Κ.Ν.Λ. Γ’ Λυκείου, σ. 193-97, 9η έκδ. 1999). Ωστόσο, κατάχρηση των μέσων αυτών μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις για τον ίδιο τον πομπό. Σε ποιες περιπτώσεις και για ποιους λόγους νομίζετε ότι μπορεί να συμβεί αυτό;

* Σχετικά με τη “Δίκη της Λαμίας” βλ. “Η πειθώ στο δικανικό λόγο”, όπου δίνεται και το πλήρες κείμενο του λόγου.

Γ. Επίκληση στο “ήθος” (του πομπού)

Για να είναι αποτελεσματική η πειθώ, είναι απαραίτητο να κερδίσει ο πομπός με το λόγο του την εμπιστοσύνη του δέκτη. Εννοείται ότι η εντύπωση για την **αξιοπιστία** του πομπού πρέπει να απορρέει από τον ίδιο το λόγο και όχι από την εικόνα που τυχόν έχει σχηματίσει προηγουμένως ο δέκτης γι' αυτόν.

Ποιες **ιδιότητες** θα πρέπει να έχει ένας ομιλητής, για να φανεί αξιόπιστος σε σας προσωπικά; Να αναφερθείτε σε συγκεκριμένα παραδείγματα λόγου (προφορικού ή γραπτού), με τα οποία κέρδισε την εμπιστοσύνη σας ο ομιλητής/συγγραφέας.

σύνεση - ηθική - καλές προθέσεις

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα πολιτικού λόγου και σχολιάστε το ήθος του ομιλητή.

Το επ' εμοί συναισθάνομαι, εξ άλλου, βαθέως τας βαρυτάτας ευθύνας, αίτινες επίκεινται επί των ώμων των πολιτικών ανδρών της χώρας.

Δεν έρχομαι ενταύθα ως αρχηγός νέου και εσχηματισμένου κόμματος. Έρχομαι απλώς σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών και υπό την σημαίαν ταύτην καλώ πάντας εκείνους, οίτινες συμμερίζονται τας ιδέας ταύτας, εμπνέονται από τον ιερόν πόθον ν' αφιερώσωσι πάσας τας δυνάμεις της ψυχής και του σώματος, να συντελέσωσιν εις την επιτυχίαν των ιδεών τούτων.

Η ιθύνουσα την πολιτείαν μου κεντρική αρχή είναι ότι ο πολιτικός ανήρ οφείλει να έχη γνώμονα πάσης αυτού πράξεως το κοινόν συμφέρον και εις το συμφέρον τούτο να υποτάσση άνευ ενδιασμού το τε συμφέρον του κόμματος, εις ο ανήκει, και το των μελών του κόμματος τούτου. Ότι οφείλει να έχη πάντοτε το θάρρος των γνωμών αυτού, μηδέποτε θυσιάζων ταύτας διά να γίνεται αρεστός προς τα άνω ή προς τα κάτω. Ότι προς την εξουσίαν πρέπει να αποβλέπη όχι ως σκοπόν, αλλ' ως μέσον προς επιτυχίαν άλλου υψηλοτέρου σκοπού, μηδέποτε σπεύδων προς ανάληψιν της Αρχής, αν πρόκειται τούτο να γίνη επί θυσία μικρά ή μεγάλη των αρχών αυτού, μηδέποτε διστάζων να απορρίπτη αυτήν, αν η διατήρησις αυτής έπρεπε να εξαγορασθή διά θυσίας του προγράμματος προς εφαρμογήν του οποίου εκλήθη υπό του Λαού.*

“Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1909-1935”, τ. Α', Αθήνα, 1981

* Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου, εκτός από την υπογεγραμμένη και το τονικό σύστημα.

Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου

Ορισμένες φορές αυτός που επιχειρηματολογεί, αντί να ανασκευάσει τα επιχειρήματα του αντιπάλου, κάνει μια **προσωπική επίθεση** εναντίον του, δηλαδή ασκεί κριτική στο χαρακτήρα του και στην ιδιωτική του ζωή· π.χ.: “Ο διευθυντής της εταιρείας Χ, που ανταγωνίζεται τα προϊόντα μας, δεν είναι καθόλου αξιόπιστο πρόσωπο. Σας πληροφορώ ότι η οικογενειακή του ζωή υπήρξε σκανδαλώδης. Εγώ τουλάχιστον ποτέ δε θα αγόραζα έναν προϊόν δικής του εταιρείας”.

Για ποιους λόγους καταφεύγει αυτός που επιχειρηματολογεί στην προσωπική επίθεση; Επιδιοκιμάζετε την τακτική αυτή; Πιστεύετε ότι συσχετίζεται η τακτική αυτή με τη λασπολογία; Νομίζετε ότι είναι θεμιτό σε ορισμένες περιπτώσεις να ασκείται κριτική στο χαρακτήρα και στην ιδιωτική ζωή του αντιπάλου;

άτομα με δημόσια αξιώματα

Στο παρακάτω απόσπασμα πολιτικού λόγου ο ομιλητής (Ελευθέριος Βενιζέλος) αναφέρεται στην πολιτική κατάσταση (ήθος των αντιπάλων), η οποία οδήγησε στην εξέγερση του 1909.

Συμπολίται,

Γνωρίζετε ποία υπήρξαν τα αίτια, τα οποία προεκάλεσαν την εξέγερση του Αυγούστου παρελθόντος έτους, επομένως δεν έχω ανάγκη να υπομνήσω αυτά εις υμάς διά μακρών [...]

Κυβέρνησις καταναλίσκουσα το πλείστον της δραστηριότητός της ουχί εις προαγωγήν των δημοσίων συμφερόντων, αλλ' εις την ικανοποίησιν, ως επί τα πολλά αθεμίτων αξιώσεων, δι'ων διενεργείται η συναλλαγή μεταξύ εκλογέως και βουλευτού αφ' ενός, μεταξύ βουλευτού και Κυβερνήσεως αφ' ετέρου, ήτις Κυβέρνησις διά τούτο, πλην του προέδρου αυτής, απετελείτο, ως επί τα πολλά, ουχί εκ των ικανωτάτων προς εξυπηρέτησιν του δημοσίου συμφέροντος, αλλ' εκ των επιτηδειοτάτων, όπως εξυπηρητήσωσι τας ανάγκας της συναλλαγής. Αντιπολίτευσις εις ουδέν συνήθως άλλο αποβλέπουσα ή την κάλυψιν της Αρχής, χάριν της οποίας εθυσιάζετο πολλάκις πάσα άλλη αρχή και κάθε άλλο συμφέρον του Κράτους. Νόμος αποβάς ιστός αράχνης, δυνάμενος μεν να συλλαμβάνη τους ασθενεστέρους, αλλά κατασχίζομενος θρασέως από πάντα ισχυρόν. [...]*

“Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1909-1935”,
τ. Α', Αθήνα, 1981, σ. 174

* Το πλήρες κείμενο δίνεται στην “Πειθώ στον πολιτικό λόγο”

Επίκληση στην αυθεντία

Πολλές φορές ο πομπός, για να ενισχύσει την αξιοπιστία ενός επιχειρήματος, επικαλείται κάποια αυθεντία, η οποία συμμαρτυρεί τη συγκεκριμένη θέση, και συχνά παραθέτει ανάλογα αποσπάσματα. Ειδικά στον επιστημονικό λόγο η παράθεση τέτοιων αποσπασμάτων είναι αναμενόμενη και ως ένα βαθμό θεμιτή· με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας δείχνει ότι κατέχει τη σχετική βιβλιογραφία και ότι βασίζεται σε αξιόπιστες πηγές. Μερικές φορές, όμως, γίνεται κατάχρηση της επίκλησης στην αυθεντία, για να καλύψει ο πομπός την έλλειψη επιχειρημάτων. Υπάρχει μάλιστα η περίπτωση να επικαλείται δημοφιλή πρόσωπα, τα οποία είναι βέβαια αυθεντίες στον τομέα τους, αλλά δεν είναι ειδικοί στο θέμα που πραγματεύεται ο πομπός.

Να σχολιάσετε το παρακάτω απόσπασμα.

Το αυταπόδεικτο της αλήθειας που πηγάζει από την αυθεντία έχει τεράστια δύναμη, που κάνει το μήνυμα άτρωτο. Η αμφισβήτησή του είναι εξαιρετικά δύσκολη, ακόμα κι όταν ο δέκτης έχει συνείδηση της παγίδας. [...]

Η αυταπόδεικτη αλήθεια του ιδεολογικού λόγου μπορεί να στηρίζεται στην πολύ ορθολογική αυθεντία, την επιστήμη ή μάλλον την Επιστήμη. Συχνά στηρίζεται σε ιστορικές επιστημονικές ή διανοητικές αυθεντίες από τον Αριστοτέλη έως το Μαρξ και όλους τους σύγχρονους μεγάλους σοφούς. Η καταφυγή στην αυθεντία, που απαλλάσσει το επιστημονικό κείμενο από την απαίτηση να είναι αναλυτικό και αποδεικτικό, κά-

νει το ρόλο του δέκτη αδύνατο. Αν τολμήσει να αμφιβάλει, βρίσκεται μπροστά στην ανυπέρβλητη δυσκολία να αμφισβητήσει μόνος εκφοβιστικές στο μέγεθός τους διάνοιες ή την ίδια την Επιστήμη.

Α. Φραγκουδάκη, “Γλώσσα και Ιδεολογία”, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 178

Δείτε στο παρακάτω απόσπασμα δικανικού λόγου πώς ο ομιλητής (Γεώργιος Παπανδρέου) επικαλείται την αυθεντία, στην προσπάθειά του να πείσει ότι η ελευθερία της σκέψης πρέπει να είναι απεριόριστη.

Η ελευθερία της σκέψεως είναι φορέυς της Μεταρρυθμίσεως. Εξατμίζει τα πάθη, ωριμάζει τας συνειδήσεις, παρασκευάζει τα πνεύματα. Και τοιοιτοτρόπως, οδηγεί ειρηνικώς προς το Μέλλον. Ενώ η κατάλυσις, καθώς και ο περιορισμός της σκέψεως, ανοίγει την σκοτεινήν οδόν της βίας, της συνωμοσίας, της στάσεως.

Και δι' αυτό όσοι καταδιώκουν την ελευθερίαν της σκέψεως, προφασιζόμενοι ότι υπηρετούν την τάξιν και την ειρήνην, ή πλανώνται ή ψεύδονται. Επειδή είναι εχθροί και της τάξεως και της ειρήνης. “Δεν στερεύνουν μόνον”, όπως γράφει ο Λασσάλ, “την πηγὴν αὐτὴν της τελειοποιήσεως, ἀλλὰ προσβάλλουν ἀκόμη και την δημοσίαν τάξιν, ἐξωθούν το Κράτος εις βιαίαν ανατροπήν και εις ὄλεθρον”.

Αγόρευση του Γ. Παπανδρέου στη Δίκη της Λαμίας, ὁ.π., σ. 153

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Να δώσετε τη σημασία των παρακάτω λέξεων προσέχοντας τη σύνθεσή τους. Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας πέντε από τις λέξεις αυτές να σχηματίσετε προτάσεις.

Ορθολογισμός, ευθυκρισία, απόρροια, απότοκος, προσεταιρισμός, πειθαναγκασμός, στρεψοδικία, δειγματοληψία, εμπαιγμός, συμπαιγνία, ραδιούργος, ευλογοφανής, αυτόδηλος, χειραγωγώ, δημαγωγώ

Να βρείτε λέξεις και φράσεις με τις οποίες διατυπώνουμε τη βεβαιότητα ή την αβεβαιότητά μας για κάποιο θέμα, π.χ. αναμφίβολα, με απόλυτη βεβαιότητα, ενδέχεται, υπάρχει αμυδρή πιθανότητα.

Να συνδυάσετε τη λέξη **επιχείρημα** με κατάλληλα επίθετα, ουσιαστικά, ρήματα, π.χ. ακαταμάχητο επιχείρημα, έλλειψη επιχειρημάτων, προβάλλω επιχειρήματα.

Να βρείτε τα συνώνυμα των λέξεων **απόδειξη, αποτέλεσμα, απάτη** και να σχηματίσετε φράσεις αφού συνδυάσετε τις λέξεις με τα κατάλληλα ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, π.χ. Υπάρχουν αδιάσειστες αποδείξεις για τη συμμετοχή του σε αξιόποινες πράξεις.

Οι παρακάτω λέξεις και φράσεις χαρακτηρίζουν ένα επίσημο ύφος λόγου. Προσπαθήστε να τις αποδώσετε με ύφος πιο ανεπίσημο και οικείο:

- *μεταστροφή της κοινής γνώμης, προσηλυτισμός, φενάκη, εξύφανση δόλου, παρείσφρηση λάθους, βολιδοσκόπηση, παραχάραξη της αλήθειας*
- *εγκεφαλικός άνθρωπος, αναιρέσιμο επιχείρημα, χειροπιαστή απόδειξη*
- *κατά μείζονα λόγο, κατά τις ενδείξεις*
- *εκλαμβάνω ως πιθανό, βανκαλίζομαι, περιγράφω αδρομερώς, απορρέει το συμπέρασμα, εικάζω ότι..., εκλαϊκεύω, μηχανορραφώ, εμπλέκω σε πλεκτάνη, υπονομεύω, χρησιμοποιώ στρεψοδικίες.*

Να βρείτε αντώνυμα των παρακάτω λέξεων ή φράσεων:

- συμβιβάζεται με τη λογική
- παραδέχομαι ως έγκυρο
- εκλαμβάνω ως πιθανό
- διατηρώ αμφιβολίες
- ίσως (μάλλον, πολύ πιθανό)
- ατράνταχτο επιχείρημα
- ορθός συλλογισμός
- επαρκής απόδειξη
- προβλεπόμενο συμπέρασμα

Να δώσετε την κυριολεκτική σημασία των παρακάτω μεταφορικών λέξεων και φράσεων:

- ενεδρεύω
- αποκοιμίζω
- αφιονίζω
- πέφτω σε παγίδα/ενέδρα
- πέφτω θύμα απάτης/πλεκτάνης
- μαλλιάζει η γλώσσα μου
- χρησιμοποιεί αληθιμίες για να πείσει
- με κάρφωσε πίσωπλατα
- μου έριξε στάχτη στα μάτια
- η πράξη του έγινε δούρειος ίππος για τους άλλους
- το βασάνισα στο μυαλό μου
- είναι φαύλος κύκλος
- αποκρυστάλλωση γνώμης
- πλαστογράφηση της αλήθειας
- χαλκευμένες ειδήσεις
- ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα
- φωνή βοώντος εν τη ερήμω

Να σχηματιστούν φράσεις με τις παρακάτω λέξεις και να επισημανθεί –αν υπάρχει– η εννοιολογική διαφορά των συνώνυμων λέξεων:

– πειστικότητα, προσεταιρισμός, πειθαναγκασμός, προσηλυτισμός, προπαγάνδα, διαφώτιση, προσέλκυση, παραπλάνηση.

Να γράψετε ένα κείμενο 100-150 λέξεων με το οποίο να επιχειρηματολογείτε πάνω σε συγκεκριμένο θέμα, π.χ. “**Η κατάργηση της θανατικής ποινής**”. Να χρησιμοποιήσετε για το σκοπό αυτό και ορισμένες από τις παρακάτω λέξεις/φράσεις:

αποδεικτική πορεία, ντοκουμέντο, ενδεικτικό σημείο, τεκμηριωμένη απόδειξη, αποστομωτικό επιχείρημα (πειστικό, σοβαρό, ακαταμάχητο, ανεδαφικό, κακόπιστο, παραπλανητικό), απόλυτη ακρίβεια, καταφανές σφάλμα/λάθος, άστοχος συλλογισμός,

επαγωγικός συλλογισμός, έλεγχος της αλήθειας, απλή εικασία, πόρισμα, συμπέρασμα, αβασάνιστο συμπέρασμα, άρση παρεξηγήσεων.

αναιρώ, καταρρίπτω, εξουδετερώνω, παρατάσσω επιχειρήματα, επιδέχεται επεξηγήσεις, προκύπτει/απορρέει το συμπέρασμα, σχηματίζω γνώμη/κρίση.

Να συμπληρώσετε τα κενά των παρακάτω φράσεων επιλέγοντας σε κάθε περίπτωση μια από τις ακόλουθες λέξεις (περισσεύουν δύο λέξεις):

παραχάραξη (διαστρέβλωση, παραποίηση), χειροπιαστές, επιχειρημάτων, δικολάβος, παραλογισμούς, στρεψόδικος, χονδροειδή λάθη, αποκαταστήσεις, παρέταξε (πρόβαλε, εξέθεσε, παρουσίασε), εξουδετέρωσαν (αναίρεσαν, ανασκεύασαν, ανέτρεψαν), πλεκτάνες, ραδιούργος, μεταστρέψουν, σοφιστείες, εικασίες, κλιμάκωση, διαφωτίζει, ορθολογισμό, χειραγώγηση, αναπόφευκτο (αναπότρεπτο), παρασύρει, ψυχρή

- Η ..... της αλήθειας αποτελεί μόνιμη μέθοδο, για να παρουσιάζει τα πράγματα, έτσι ώστε τελικά κανείς να μην τον πιστεύει.
- Ο μάρτυρας ..... μια αλυσίδα αλληλοσυγκρουόμενων ..... που οι συνήγοροι του αντιδίκου ..... πολύ εύκολα.
- Δε χρησιμοποιείς ..... αποδείξεις. Έτσι η συλλογιστική σου πορεία δεν οδηγεί σε ακλόνητο συμπέρασμα.
- Είναι ..... και ..... . Αντί να προβάλλει σοβαρά επιχειρήματα, μεταχειρίζεται συνεχώς .....
- Οι άστοχοι χειρισμοί τον οδήγησαν σε ..... και μερικές φορές σε .....
- Μετά τον έλεγχο των στοιχείων και την εξακρίβωση του λάθους, οφείλεις να ..... την αλήθεια.
- Αυτά που ισχυρίζεται δεν αποτελούν αυταπόδεικτη αλήθεια. Είναι απλές .....
- Είναι εγκεφαλικός τύπος και διακρίνεται για τον ..... του.
- Αντιμετωπίζει τα προβλήματά του με ..... λογική, χωρίς ιδιαίτερους συναισθηματισμούς.
- Η παιδεία δεν πρέπει να στηρίζεται στον πειθαναγκασμό και τη ..... γιατί το ..... αποτέλεσμα μιας τέτοιας διαπαιδαγώγησης είναι η δημιουργία ανελεύθερων και άβουλων ατόμων.
- Τα δικτατορικά καθεστώτα χρησιμοποιούν ως ισχυρό μέσο πίεσης την προπαγάνδα, για να ..... την κοινή γνώμη.
- Είναι άνθρωπος ..... που μηχανορραφεί ασύστολα και ..... σε ..... τα θύματά του.

